QUADERNS DE VILAMAJOR

Rutes d'aigua (I)

3

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor

QUADERNS DE VILAMAJOR

3

Rutes d'aigua (I)

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor

Novembre, 2003

Autor: Higini Herrero i Baró

Fotografies: Guillem Pascual i Sabé (excepte:
Francesc Bardera i Massó, pàg. 67, 73, 76 i 88 inf.;
Josep Maria García i Burdoy, pàg. 65;
Higini Herrero i Baró, pàg. 23 esq., 24 inf., 25 dr., 40, 41, 77 i 85;
Josep Illa Icart, pàg. 83 i 85 inf.;
Susanna Martori i Rodellas, pàg. 36, 37, 49, 54, 66 inf. i 88 sup.;
Macià Parés i Grau, pàg. 42, 43 i 84;
Sussi Sabé i Pou, pàg. 71 i 74 inf.;
Ferran Sarrià i Saracho, pàg. 59;
El 9 nou, pàg. 53.)

Il·lustracions: Higini Herrero i Baró (excepte:
Josep Maria Garcia i Burdoy, pàg. 28 inf., 50 i 72)

Anagrames: Josep Maria Garcia i Burdoy

Correcció lingüística: Neus Puig i Casademunt

Disseny de la coberta: José Rivero Ruiz

Fotografia de la coberta: Llac al sot de la font Ferrussa, per Guillem Pascual Sabé, 2002

Impressió: Impremta Pagès - Tel. 972 42 01 07 - Anglès (Girona)

Dipòsit legal: GI/1566-2002

Dedico aquest quadern a un vilamajorenc que coneixia totes i cadascuna de les fonts i els indrets que Vilamajor amaga. Em va transmetre l'estima pel seu món, que ja he fet meu, però no vam ser a temps de descobrir-lo junts. Malauradament, va morir abans de poder ensenyar-me'l i vaig haver de preguntar als seus amics, companys i veïns. Dedicat a en Joan Baró Mas de Can Pujades. Per vostè, avi.

Rutes d'aigua (I)

ÍNDEX

Introducció 13

Pròleg .....

I-L'home i l'aigua 21

II-Les fonts i l'aigua 28

III-El terreny i l'aigua 32

IV-Els pous i l'aigua 35

V-Els components de l'aigua 39

Ruta 1-De Sant Pere de Vilamajor a Sant Joan de Cavallar 49

1. Església de Sant Pere de Vilamajor 51
2. Font de Can Duran 52
3. Font de la plaça Montseny 52
4. Font de Can Derrocada 53
5. Font de l'Arbre 54
6. Font de Can Pau Nadal 54
7. El Molí de Dalt 55
8. Font de Can Sunyer 56
9. Can Llinars 56
10. Can Gras d'Avall 57
11. Font de Can Gras d'Amunt 58
12. Font de Can Cortina 59
13. Molí de Can Perera de Canyes 59

14 Font Munné 60
15 Font Trobada 60
16 Terra Blanca 61
17 Roca Serpera 62
18 Refugis del Montseny 62
19 Font de Can Parròquia 63
20 Font de Can Sota 64
21 Llac dels Refugis 64
22 Font de Mas Forts 64
23 Font de la Teula 65
24 Font de Can Nadal 66
25 Capella de Sant Joan de Cavallar 66

Ruta 2-De Sant Joan de Cavallar a Santa Susanna de Vilamajor 71
1 Capella de Sant Joan de Cavallar 73
2 Mina de Can Nadal 74
3 Font de Can Planell 75
4 Font Ferrussa 76
5 Font del Ferro 77
6 Font Tosca 78
7 Font del Sofre 79
8 Font Borrell 80
9 Cruïlla dels Castanyers 81
10 Font de la Bassa 82
11 Font de Can Bernat 82
12 Mas de Vallmanya 83

13 Font Terrer 83
14 Font Seca de Can Terrer 84
15 Font Nova del Polell 85
16 Font de Mas Joan 87
17 Esglesiola de Santa Susanna de Vilamajor 87

Agraïments 91
Bibliografia i cartografia 95

INTRODUCCIÓ

El meu pare, com ho van fer el seu pare i el seu avi, ha treballat des de petit baixant pous i arreglant bombes hidràuliques i, vulguis o no, el tema de l'aigua sempre ha estat present a casa. I amb el meu besoncle saurí i el meu altre avi pagès, carboner i bosquerol hauria estat molt estrany que tard o d'hora no em sentís atret per aquest tema.

Vaig partir d'un treball de recerca que havia realitzat el meu cosí, en Josep Baró, amb altres companys de l'Escola Torre Roja: la Judit Illa, la Sandra Batlles, en Xavi Ballescà, la Carme Pujol i la Raquel Illa. En el treball hi havia una relació d'una trentena de fonts de Sant Pere de Vilamajor i acabava amb un «possiblement existeix alguna altra font». I vaig començar a buscar.

Per trobar les fonts del treball vaig preguntar a la meva àvia de quines fonts parlava l'avi quan tornava de la muntanya i també ho vaig fer amb els seus companys de colla. Si preguntava per la font Tosca, em deien que estava sota la font Borrell, entre la font del Sofre i la font del Ferro i, és clar, ja tenia més fonts que havia de trobar. La llista es va anar allargant fins a doblar-se i encara continua creixent.

Davant de tanta feina, amb el meu amic Guillem vam decidir dividir les fonts en cinc rutes i buscar-les de mica en mica. Cadascuna començaria on acabés l'anterior i, fent un recorregut circular, finalment acabaríem on havíem començat. Iniciaríem les rutes a l'església de Sant Pere de Vilamajor, visitant els veïnats del Pla, del sot de l'Om i de Canyes fins a arribar a la capella de Sant Joan de Cavallar. La segona ens portaria pel turó de Plansaparera fins a Santa Susanna de Vilamajor. La tercera, des de l'esglesiola aniríem fins a les restes de l'antiga capella de Santa Susanna del Samont. La quarta, més muntanyosa, ens portaria pels turons d'en Besa i del Samont fins a l'ermita de sant Elies. I la cinquena, ens tornaria pel sot del Cortès cap a l'església de Sant Pere.

Tot i passar moltes hores a la muntanya, gairebé n'hem passades més xerrant amb la gent, remenant arxius, asseguts a l'ordinador o a la taula de dibuix, anant amunt i avall d'una biblioteca a una altra i visitant diverses vegades l'Institut Cartogràfic de Catalunya o l'Agència Catalana de l'Aigua.

De vegades la tasca de recerca s'ha fet feixuga per la frustració de no poder veure fonts desaparegudes com la font Munné, per la desil·lusió de trobar-ne moltes de seques com la de Can Terrer o per la irritació de trobar-ne víctimes de bretolades i cobertes de deixalles. Però l'alegria que ho compensa gairebé tot és quan, per sorpresa, persones com la Susanna Martori o en Francesc Bardera t'ensenyen fotografies de fonts desaparegudes com la font de l'Arbre o la font Ferrussa; o bé, quan veus l'amabilitat de la gent que deixa la seva feina per acompanyar-te a la seva font i explicar-te'n les gestes de temps passats. Val la pena l'esforç quan després de molts intents fallits, esgarrinxades i bufecs trobes la font que buscaves amb unes indicacions sovint migrades com per exemple: «-Estava allà dalt a la muntanya al costat d'un arbre gros». I l'alegria és encara major si descobreixes, per atzar, una font que no t'esperaves, com em va passar amb la font del Ferro. Senzillament indescriptible!

Pel que fa a la toponímia dels indrets, de vegades es troben llocs que han estat batejats de formes diverses. En aquests casos, he optat per respectar els noms que en deia l'avi i la gent que treballava a bosc per damunt d'altres denominacions «oficials» que apareixen en mapes o similars. També alguna vegada trobem alguna font molt minsa que no apareix en els mapes i els mateixos bosquerols reconeixen que ningú no l'ha batejada; en aquests casos, no m'he atrevit a fer-ho i l'he anomenada amb el mateix topònim del lloc on es troba.

A la primera entrega de *Rutes d'Aigua* trobareu un pròleg introductori al món de l'aigua i les primeres dues rutes que vam fer. Per l'extensió que suposava hem reservat les altres tres per a un proper *Quadern de Vilamajor*. En cap cas estem proposant unes rutes turístiques ni cap guia excursionista, sinó simplement un guió de les rutes que vam seguir per trobar les fonts més significatives. Ni hem posat totes les fonts descobertes ni hem trobat totes les que existeixen. Tenien i tenen raó. «Possiblement existeix alguna altra font».

Higini Herrero i Baró

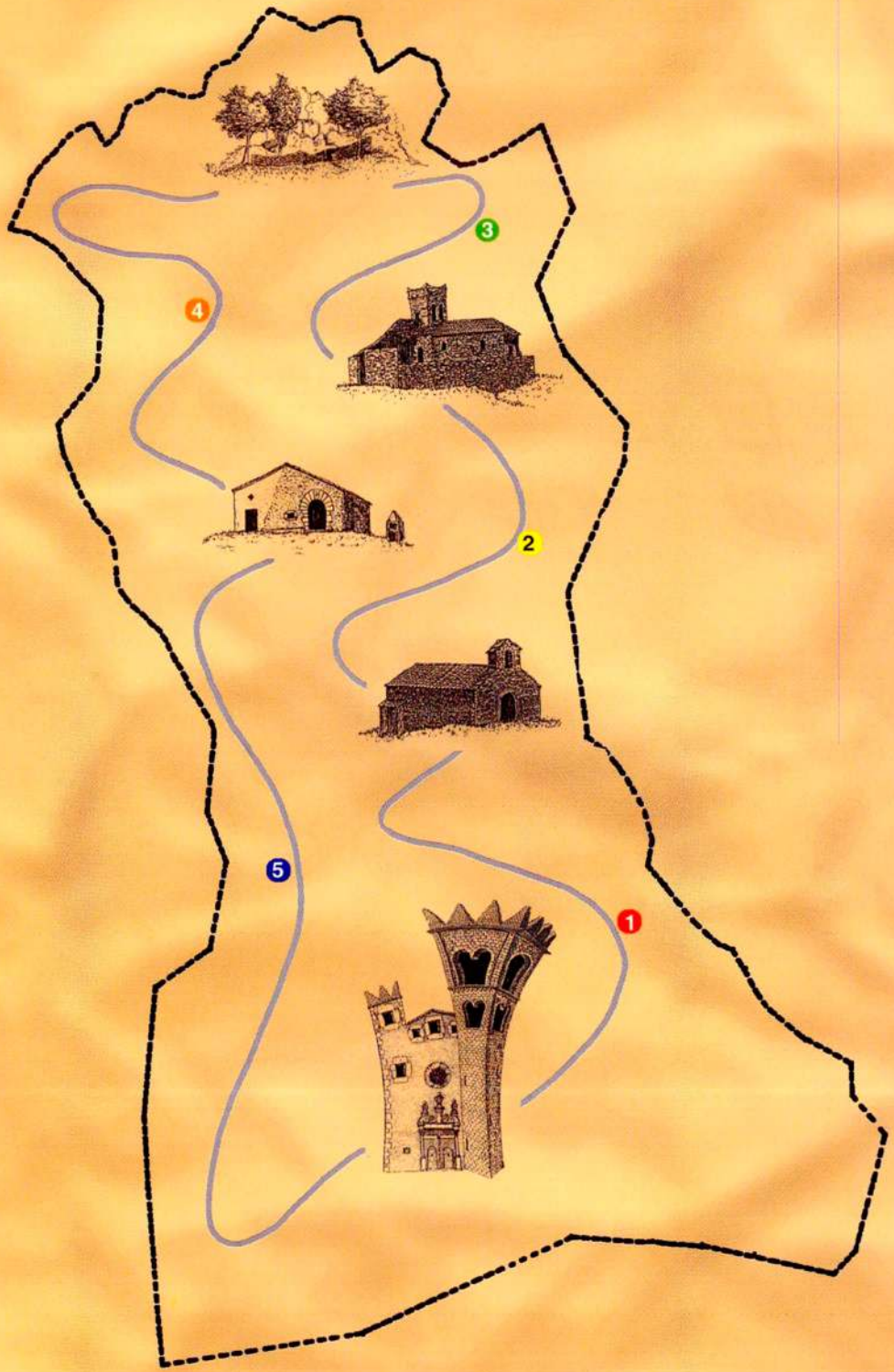
3
4
2
5
1

Conca del riu Besós:

1. Torrent de les Canals
2. Torrent de Palestrins
3. Torrent de l'Aigua
4. Riera de Vilamajor: del naixement fins al Cortès també riera de la Moixa.
5. Torrent del Til·ler
6. Torrent del Porxo
7. Torrent dels Espatllats
8. Torrent dels Salars
9. Riera de Vilamajor: del Cortès fins a font Munné també riera del Cortès.
10. Torrent d'Uixola
11. Torrent del Mig
12. Torrent de Font Piula
13. Torrent de la Corbatera
14. Torrent de la Font Borrell
15. Torrent d'en Munné
16. Riera de Vilamajor: de la font Munné a Sant Antoni també riera de Canyes.
17. Torrent del Corral
18. Torrent de Ferreres
19. Riera de Vilamajor: de Sant Antoni al riu Mogent també riera de Llima.
20. Torrent de Can Volard
21. Torrent de la Fontanella
22. Riera de Brugueres
23. Torrent del Duc
24. Torrent de Can Panxa
25. Torrent del Gatell
26. Torrent de Can Lipet
27. Torrent del Malinfern
28. Riera de Brugueres
29. Torrent del Fou
30. Riera de Cànoves
31. Torrent Fosc
32. Torrent de la Riquerenya
33. Torrent de Creixells
34. Riera de Vallserera
35. Torrent del Boter
36. Torrent dels Erms de Can Vidal
37. Torrent de l'Abellar
38. Torrent de l'Arnau
39. Torrent de Can Diviu

Conca del riu Tordera:

40. Torrent Llauder
41. Torrent d'en Fresca
42. Torrent de Can Lari
43. Torrent dels Gitanos
44. Torrent de Can Parròquia
45. Torrent d'en Tremida
46. Torrent del Bosc
47. Torrent del Forner
48. Torrent de Can Traveria
49. Torrent de Ca l'Humet
50. Torrent de la font Ferrussa

51. Torrent de Mas Forts
52. Torrent de l'Infern
53. Riera del Reguissol
54. Torrent de Sant Elies
55. Torrent dels Horts o de Can Terrer
56. Riera de Vallmanya
57. Riu Todera
58. Torrent de Can Domènech
59. Torrent de les Perxes
60. Torrent de Can Castanyer
61. Torrent de Can Sagarra
62. Torrent del Vilaró
63. Torrent de la font Fresca del Samont
64. Torrent dels Cingles del Racó
65. Torrent de la Pica dels Ocells
66. Riu Major o torrent de la Pomereta
67. Riera de la Bascona
68. Torrent dels Viscaires

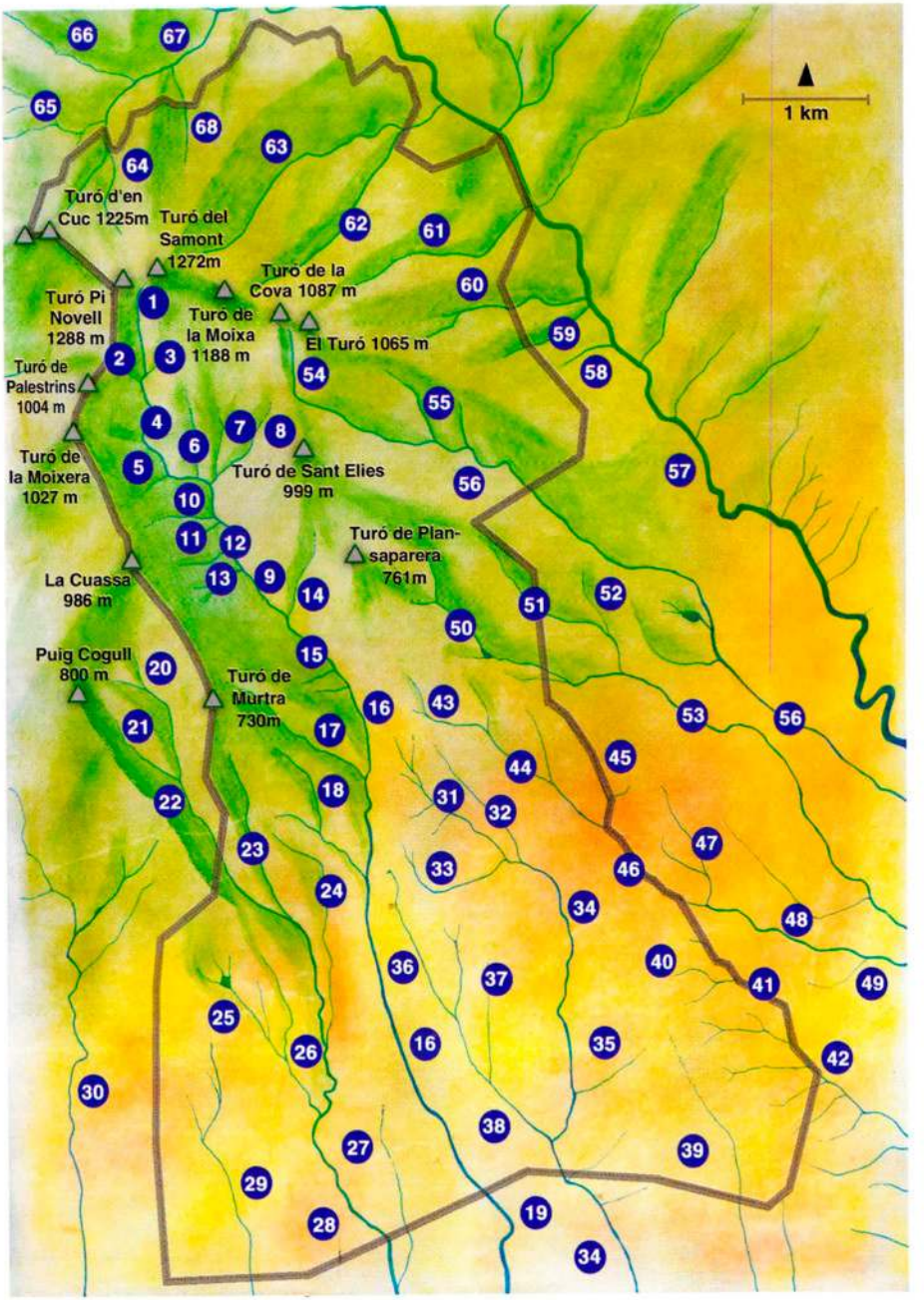

PRÒLEG

-I- L'HOME I L'AIGUA

L'aigua, com la vida, se'ns pot escórrer entre els dits d'una mà closa; per això, cal beure-la d'un sol glop. Trinxarem el seu sòlid cicle perquè la nostra evolució ho requereix i, així, iniciarem la història que l'home arrossega. Sense miraments, per supervivència, ens aprofitarem de la paciència que li han atorgat els déus. Una paciència aparentment inesgotable...

Els primers vilamajorencs ens són uns perfectes desconeguts, dels quals no sabem d'on venien, com eren ni quan ni per què van decidir quedar-se aquí. Però eren ben conscients que l'aigua els era imprescindible per sobreviure i els calia disposar-ne en abundància. Explorar el medi, conèixer l'entorn i escollir el lloc idoni per establir la seva llar era el primer pas per poder iniciar una llarga història de renúncies, esforços i patiments.

Al nord, les terres de Vilamajor eren muntanyoses, agrestes i poc accessibles; cobertes de boscos verges travessats per petits torrents que s'omplien d'aigua de pluja que també abeurarien bèsties terribles, escurçons impacables i llops famolencs. Al sud, les muntanyes deixaven lloc a les planes fèrtils amb rieres més cabaloses que desemboquen en rius que ja estan fora del terme de Vilamajor. Totes les aigües cerquen el mar: a llevant, cauen cap al riu Tordera, mentre que, a ponent baixen, cap al riu Mogent, per unir-se amb el Congost i formar el riu Besós. La plana és més accessible, lloc de pas natural al llarg dels segles i, per això, més perillosa a l'abast de saquejadors, lladres i invasors.

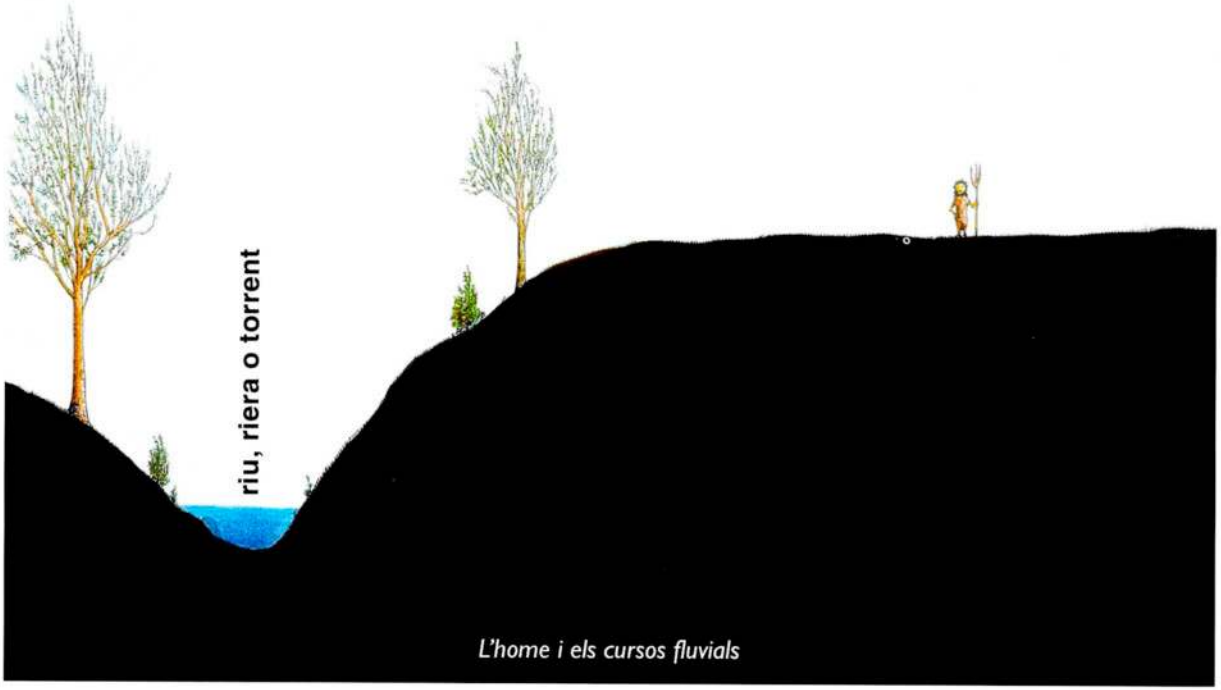

L'home i els cursos fluvials

Un cop trobada l'aigua, tant a muntanya com a la plana, calia recollir-la. Normalment s'aprofitaven gorgs naturals o, quan era impossible, es construïen rescloses. L'aigua es canalitzava a través de conduccions més o menys elaborades: des d'un senzill rec a l'aire lliure a canalitzacions de ceràmica i, més modernament, metàl·liques o de poliuretà.

Si l'orografia impedia el pas de l'aigua s'excavaven profundes i estretes mines que podien arribar als centenars de metres de llargada per salvar l'obstacle. En el terme de Vilamajor en podem trobar moltes i de diversos tipus segons el terreny i la capacitat econòmica del moment. En terrenys argilosos les mines són forats excavats sense revestir; en d'altres més rocosos i sorrencs són revestits amb pedra. Finalment l'aigua es transportava a les basses, de mides i formes diferents, per emmagatzemar-la abans de fer-ne ús agrícola (reg) o industrial (fargues i molins).

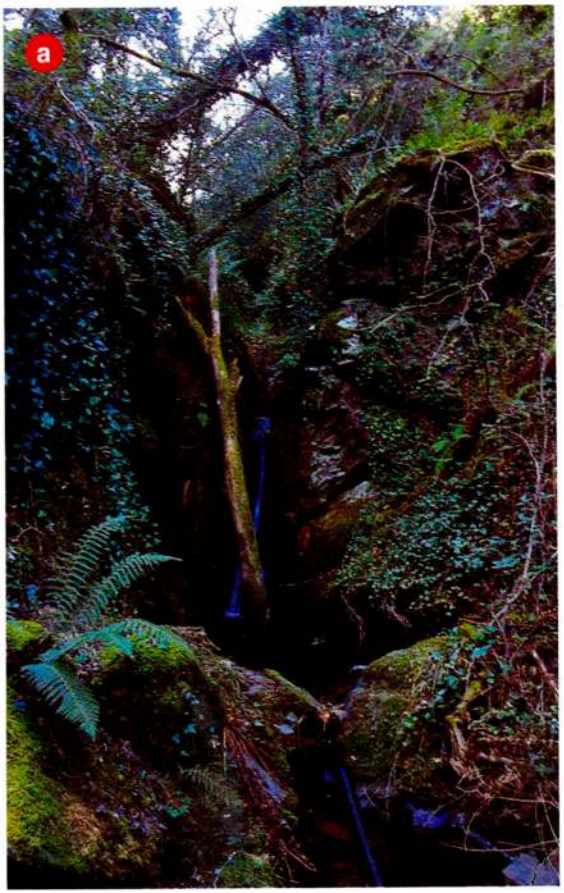

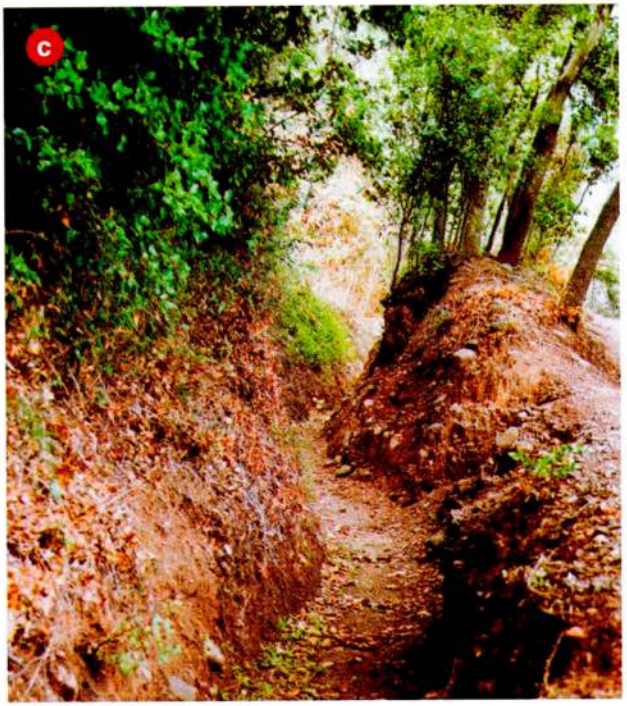

a.- Aprofitament d'aigua en un gorg al torrent de la font Fresca.

b.- Aprofitament d'aigua en una resclosa a la riera de Vilamajor.

c.- Canalització: rec

d.- Canalització de ceràmica en desús .

ef.- Canalització de poliuretà.

f.- Mina d'aigua revestida de pedra.

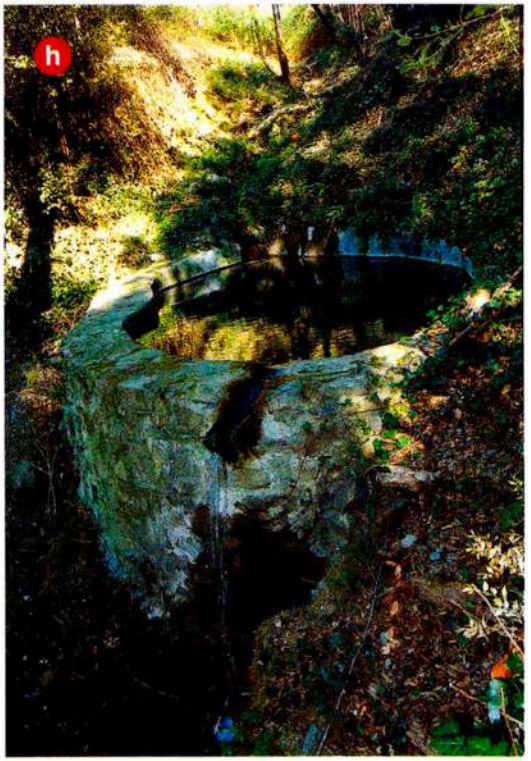

g.- Mina d'aigua sense revestir.

h.- Emmagatzematge d'aigua en una bassa.

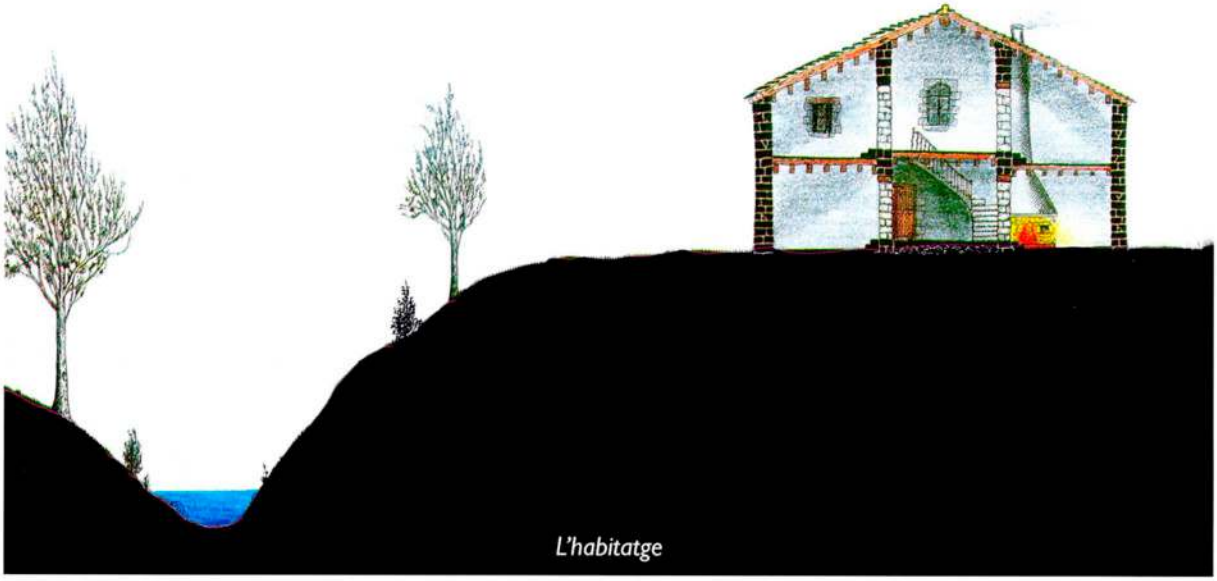

L'habitatge

Amb l'abastament d'aigua assegurat a prop de les rieres, ja podien iniciar la construcció de l'habitatge. Petites barraques van començar a poblar les ribes de les rieres i dels torrents de Vilamajor. Els llocs més privilegiats van permetre l'evolució de les petites barraques inicials cap a grans masies productores d'aliment i van aparèixer diverses viles amb fusters, ferrers, moliners, artesans, mercats... esdevenint cada vegada una societat més complexa dirigida pel poder de l'església i del castell comtal de Vilamajor.

D'altres, en canvi, es van haver de conformar amb els indrets menys favorables i les petites barraques que no podien mantenir la família acabaven abandonades i, amb el temps, enrunades, com és el cas de Can Patirem; en canvi, d'altres amb millor sort, van evolucionar a petites masies menors, rònegues, on hi malvivien els seus estadants.

Calia tenir l'aigua a prop de la casa però no a dintre. Gran o petita, la funció principal de la casa, per estrany que ara ens pugui semblar, no era protegir-se del fred sinó de l'aigua. Una cosa és passar fred i una altra molt diferent és fer-ho moll. L'home sempre ha passat fred -fa relativament pocs anys que la calefacció s'ha generalitzat. L'únic punt calent de la masia era la llar de foc, mentre la resta de la casa era freda (no hi havia vidres i els tancaments de les portes i finestres eren molt deficients).

Les cisternes

Les masies menors, com les Planes del Cortès o el Corral d'en Perera, estaven situades en zones altes dels cursos fluvials, on aquests no eren gaire cabalosos. D'altres, com l'ermita de Sant Elies, estaven molt allunyades de l'aigua i era pràcticament impossible d'apropar-la amb les tècniques de què disposaven. Aquestes masies menors tenien un problema greu i pocs recursos per afrontar-lo.

Calia buscar altres formes de captació d'aigua que fossin senzilles i gratuïtes. I les van trobar: aprofitant l'aigua de la pluja que recollien les teulades i emmagatzemant-la en cisternes. Era un sistema molt limitat, depenia totalment de la pluviometria, que era escassa quan més feia falta i, per altra banda, l'estancament de l'aigua perjudicava la seva qualitat. L'aparició de malalties va fer evidents els problemes que generaven aquests sistemes de captació.

La cultura popular va començar a advertir del problema. No era estrany escoltar una àvia alliçonant el seu nét: «Aigua corrent no mata la gent; aigua aturada, mort amagada». Però de seguida alleujava l'angoixa del marrec oferint-li el remei: «Aigua dolenta: bullida i colada abans d'entrar al ventre».

-II- LES FONTS I L'AIGUA

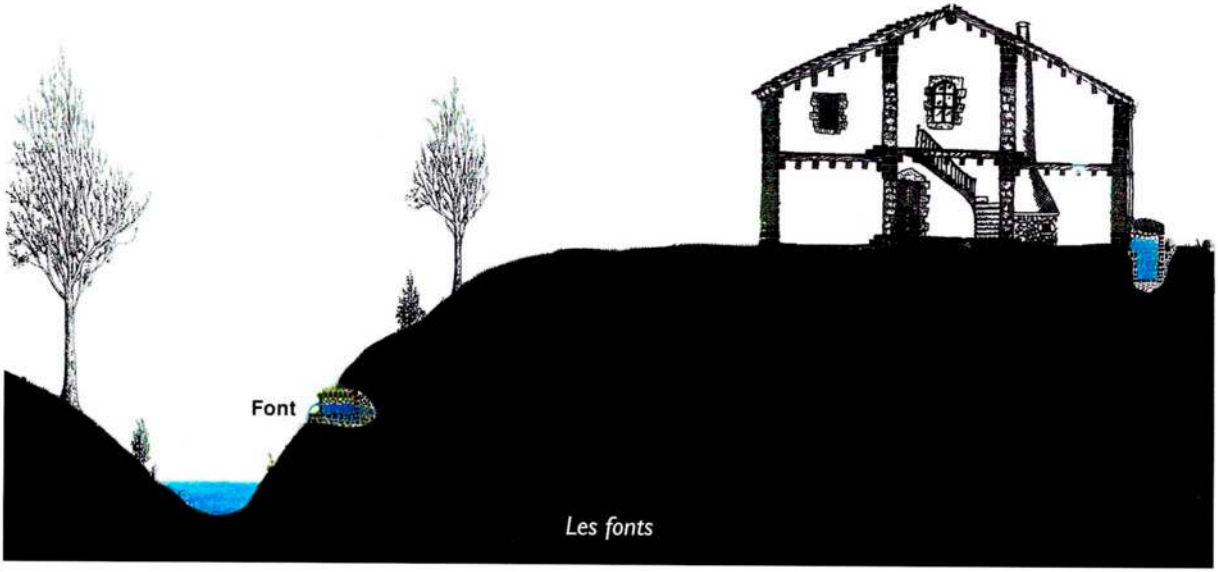

Les fonts

En alguns indrets sorgien inexplicablement de terra unes surgències d'aigua que van esdevenir una altra forma de captació: les fonts. El misteri d'on provenien les aigües subterrànies va provocar llegendes al voltant d'aquestes deus. Així van sorgir mites com les dones d'aigua, les encantades, les nàiades, les paitides o les goges, que seduïen els concos que s'hi acostaven i engreixaven el llegendari popular.

L'interès per la natura, la història i la cultura catalanes va arribar al seu apogeu durant la Renaixença, quan van aflorar les agrupacions excursionistes de caire científic i lúdic. La gent va recuperar l'interès per fer fontades, trobades familiars i àpats i xerrades al voltant de les fonts. Motius florals, escuts catalans, paraules com «Catalunya», «Pàtria», «Avant», «Amor» encara decoren la pedra gravada del 1918 de la font Fresca del Samont.

Sense sortir de les proximitats de les rieres, moltes cases van aprofitar l'aigua de les fonts com a complement. Nombroses fonts es coneixen amb el topònim de la masia que se n'aprofita, com la font de Can Parròquia, i fins i tot trobem alguna masia que rep el nom de la casa de la font, «Can Safont».

Ben aviat, les fonts naturals van començar a esdevenir autèntiques obres arquitectòniques i d'enginyeria hidràulica: des d'un senzill broc per poder facilitar l'abeurament es va passar a dotar-les de mines captadores d'aigua, a transportar l'aigua lluny del seu naixement i a complementar-les d'abeuradors i dipòsits, fins al punt de fer-les completament artificials com les fonts urbanes que trobem al nucli urbà.

Font tímidament arranjada: font Fresca del Samont

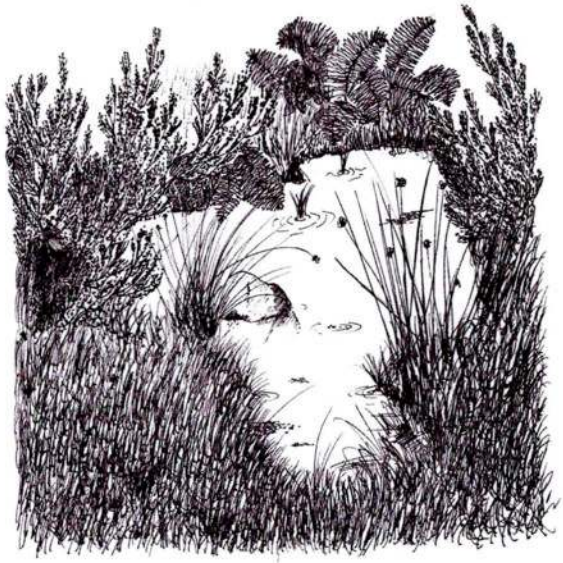

Font natural: font Roquet

Font parcialment arranjada: font del Cortès

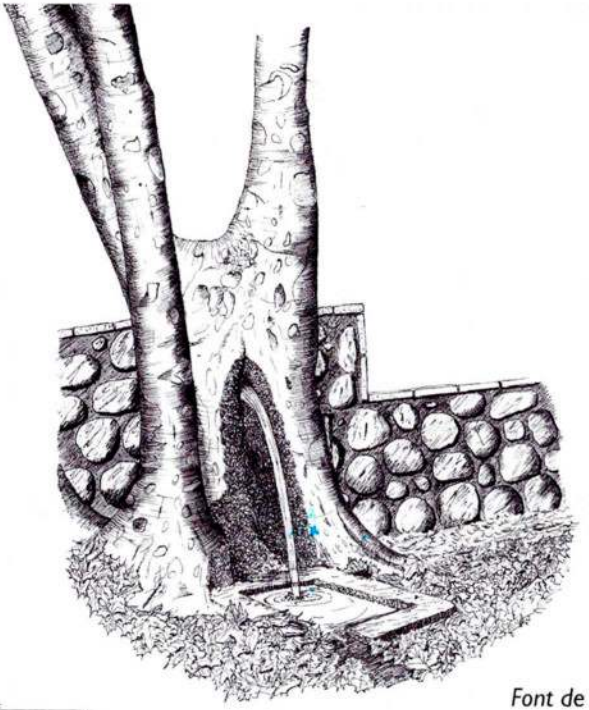

Font de l'Arbre

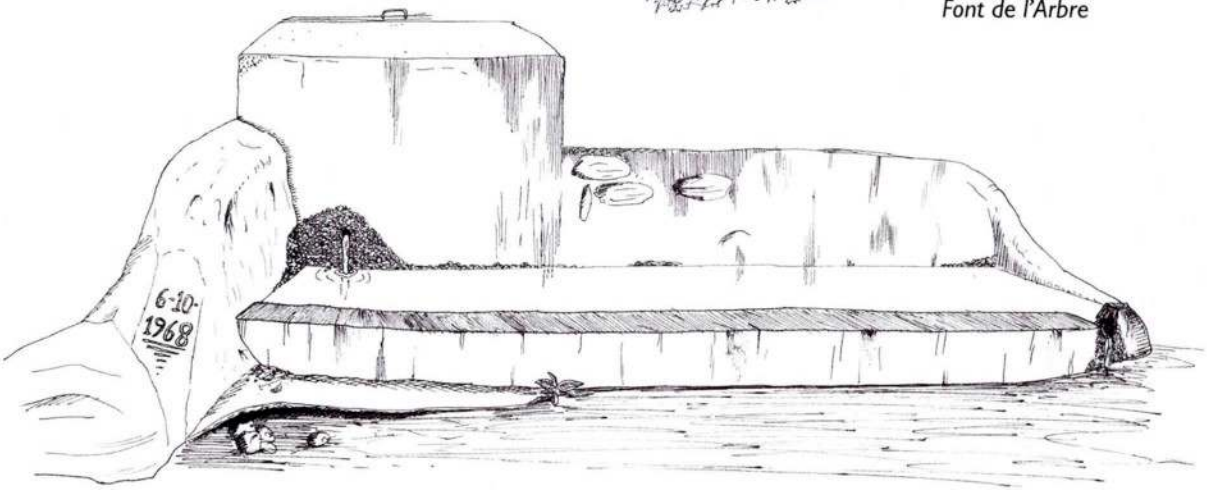

Font totalment arranjada: font Borrell

El cabal de les fonts és la quantitat d'aigua que brolla en un temps determinat i generalment és sempre variable amb major o menor mesura. Classificar si una font té un cabal escàs o abundant és molt subjectiu ja que una font abundosa a Vilamajor podria ser considerada escassa en zones amb més aigua (com ara a Llinars del Vallès). L´única classificació objectiva és la de «font seca».

Les fonts poden assecar-se principalment per tres motius. El primer és per manca de recàrrega d'aigua, és a dir, que deixi de rebre les filtracions d'aigua que l'alimentaven, generalment per manca de pluges. Aleshores les fonts poden deixar de rajar temporalment i són conegudes com a intermitents.

Un segon motiu per deixar de rajar pot ser un transvasament d'aigua i pot esdevenir temporal o permanent segons quin sigui el motiu. Si l'aigua que originàriament l'alimentava és captada per una altra extracció, en aquest cas la situació serà temporal mentre l'extracció continuï; en canvi, si es produís una fractura del terreny que modifiqués el recorregut de l'aigua, en aquest cas la situació seria permanent.

El tercer motiu que pot assecar una font està reservat a les arranjades i és la manca de manteniment o degradació dels materials de construcció (oxidació o trencament del broc, embussament, enrunament de la mina, etc.).

-III- EL TERRENY I L'AIGUA

Pot ser que l'aigua que brollava de les fonts no fos només resultat d'aquell regal del cel perquè en llargues i caloroses èpoques les fonts seguien rajant gairebé invariablement; tanmateix, algunes s'assecaven i tornaven a rajar en èpoques plujoses. Aquest fet tan contradictori ens va fer desembarcar en un jardí de dubtes i preguntes. Qui atorgava la potestat de fer rajar una font mentre li prenia l'aigua a una altra? Per què privilegiava sempre les mateixes fonts menystenint la resta? Què diferenciava una font de raig intermitent d'una que no s'assecava?

Llavors, sota l'ombra d'un pi, un mestre ens explicà que a diferència d'un faig, el pi sí podia arrelar damunt la roca on ens trobàvem. Igualment, el terreny decidirà l'arrelament de cada font.

Els terrenys no són uniformes sinó que els podem trobar estratificats en capes de gruix, inclinació i materials diferents. Les capes de terrenys permeables, com les graves o les sorres, filtren l'aigua per gravetat a través dels espais d'aire que hi ha entre els seus grans. Com més compactat és el terreny -generalment a les capes més profundes-, més es dificulta aquesta filtració, fent-la més lenta. Si l'aigua superficial d'una riera pot trigar dies a arribar al mar, l'aigua subterrània en un medi molt compactat pot trigar anys i fins i tot segles en aqüífers profunds ja que la seva velocitat varia de mil·límetres a un metre diari.

L'aigua seguirà filtrant-se fins a trobar una capa impermeable de terreny, com podrien ser argiles o llims, i s'anirà acumulant. Aquest emmagatzement d'aigua s'anomena aqüífer i el límit fins on arribi aquesta

acumulació subterrània es coneix com a nivell freàtic. Quan excavem un terreny i trobem terra humida no vol dir que haguem trobat aquest nivell ja que l'aigua puja per capil·laritat uns centímetres més amunt del nivell freàtic (com també ho fa el cafè en un terròs de sucre).

Si la capa impermeable no està completament horitzontal, com passa normalment, l'aigua tendeix a anar al punt més baix i comença a desplaçar-se. Aquest moviment d'aigua subterrània de l'aqüífer segueix una direcció que no té per què coincidir amb el recorregut de les aigües superficials. A la zona de Vilamajor i Cardedeu, els aqüífers van, de forma més o menys constant, de ponent a llevant.

De la mateixa manera que hi pot haver diverses capes alternades de materials permeables i impermeables, també hi poden haver diversos aqüífers a diferents profunditats i de cabal i nivell freàtic diferent. En el moment en què l'orografia del terreny interromp l'aqüífer, l'aigua surt a l'exterior formant fonts.

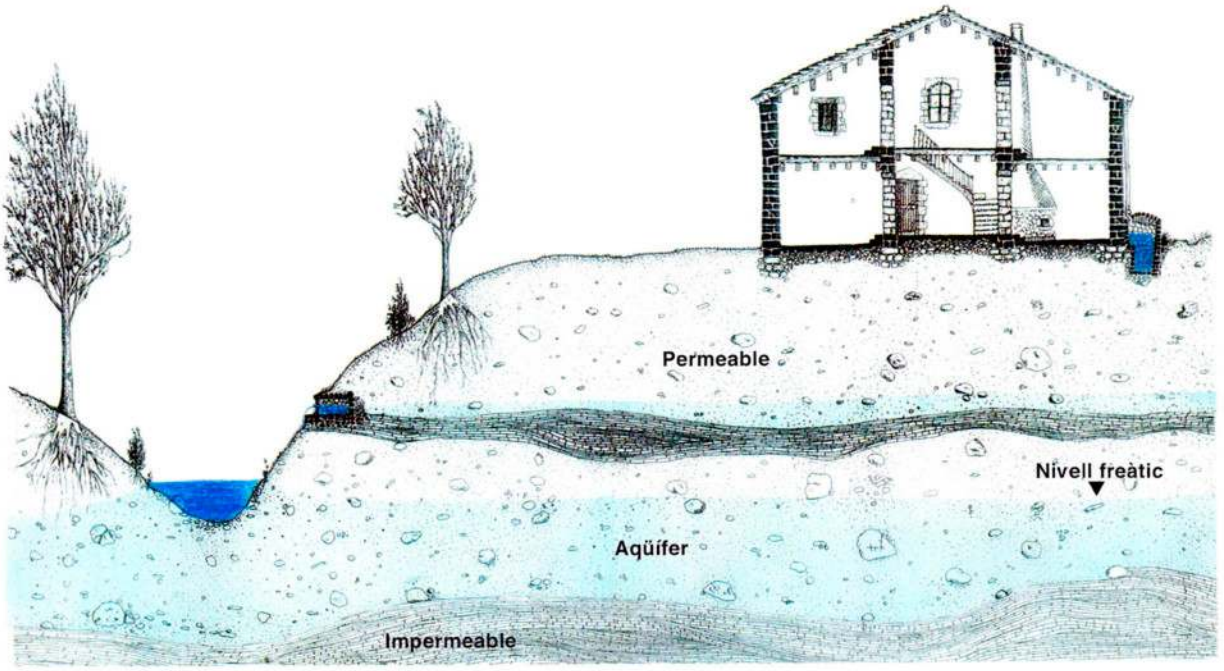

Coneixement del terreny

Al nord de Vilamajor, la zona muntanyenca està formada per un terreny rocós constituït per esquistos i pissarres. Aquest material metamòrfic no és gaire permeable i restringeix la formació d'aqüífers a l'escolament de l'aigua per les fissures de la roca, formant moltes fonts de poc cabal. Quant més gran és la fissuració de la roca, més augmenta la transmissibilitat de l'aqüífer, que s'incrementa si una gran esquerda coincideix amb el curs d'una riera. Les masies situades a la part muntanyenca de Vilamajor, que basaven la seva economia en la ramaderia i l'explotació forestal, van tenir relativament abastides les seves necessitats hídriques a causa de la gran concentració de fonts que hi havia a la zona.

Terreny rocós d'esquistos i pissarres

Terreny sedimentari

Al sud de Vilamajor el terreny és sedimentari, més permeable i permet que les aigües es filtrin formant aqüífers, però difícilment sorgeixen fonts. Les masies de la plana havien basat la seva economia en l'agricultura, que requeria molta aigua, i escassejaven les fonts amb què complementar l'aigua obtinguda de les rieres. És aquí on els pagesos van fer seva la idea de J. M. Dacosta: «El pou és la drecera entre la set i l'aqüífer». L'economia familiar no podia perdre ni temps ni diners intentant trobar aigua en excavacions aleatòries. Era aleshores quan es demanava l'ajuda d'algun saurí per tal que emprés les seves habilitats per trobar aigües subterrànies.

-IV- ELS POUS I L'AIGUA

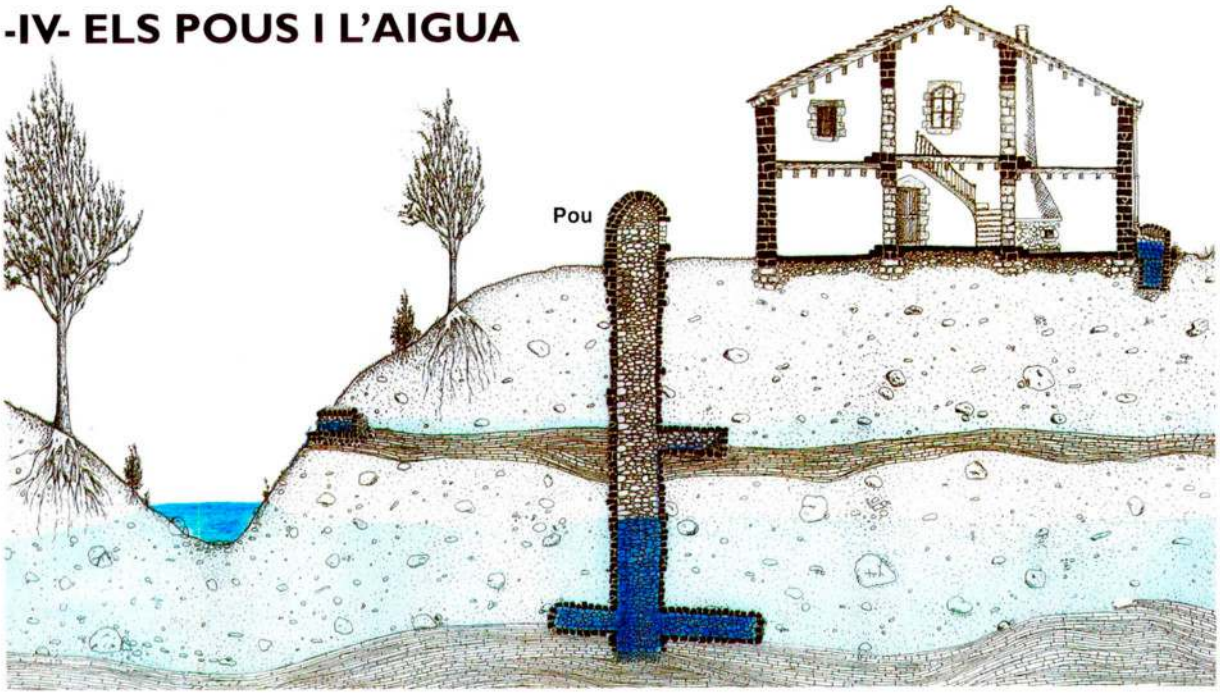

Conèixer el terreny permet escollir amb més certesa el lloc idoni per perforar el pou. El continu perfeccionament de les tècniques va crear un nou ofici: els pouaires. Per evitar esllavissaments que colguessin el pou calia fer-hi un revestiment prou sòlid perquè aguantés les empentes del terreny, però prou permeable perquè hi deixés entrar l'aigua. Tradicionalment, s'utilitzava la pedra o la ceràmica i, més modernament, el formigó o l'acer.

La fondària que tindria el pou depenia de l'aqüífer que es volia explotar i, sovint, s'excavaven mines horitzontals seguint les vetes per captar més aigua i emmagatzemar-la. Tots els aqüífers travessats alimentaven el pou que s'anava omplint per l'aigua que es filtrava per les parets fins a arribar al nivell freàtic de l'aqüífer perforat més profund. Aquest transvasament d'aigua dels aqüífers superiors als més profunds podia assecar altres pous i fonts. Amb el pou ple d'aigua ja es podia començar l'extracció. Com que s'explotaven aqüífers superficials, els pous rarament superaven els quinze metres de profunditat i n'hi havia prou amb tècniques bastant simples, com les sínies o bé una corda i una galleda. Aquesta explotació tan rudimentària no alterava gaire el cabal dels aqüífers, que es regenerava naturalment.

L'aparició de les bombes hidràuliques va suposar una gran evolució de les tècniques d'extracció. Al veïnat de Brugueres, a la Roureda, es va construir a primers del segle XX l'obra de captació d'aigua més gran de l'Estat espanyol en aquella època: quilòmetres de mines, quarantatres pous, grans dipòsits i una planta embotelladora que va començar a comercialitzar l'aigua amb el nom d' AGUA DE MESA «M».

Pou d'extracció d'Agua de mesa «M»

La tècnica va permetre a la indústria i a l'agricultura multiplicar els litres que se n'extreien fins a superar els que l'aqüífer aportava. Va aparèixer la sobreexplotació, que va fer reduir els nivells freàtics, i progressivament es van assecar pous, fonts i rieres. Les anguiles, els barbs de muntanya i els crancs de riu van començar a desaparèixer; les salamandres, les granotes i les colobres van veure reduït el seu hàbitat, i la vegetació humida va veure restringit el seu accés a l'aigua.

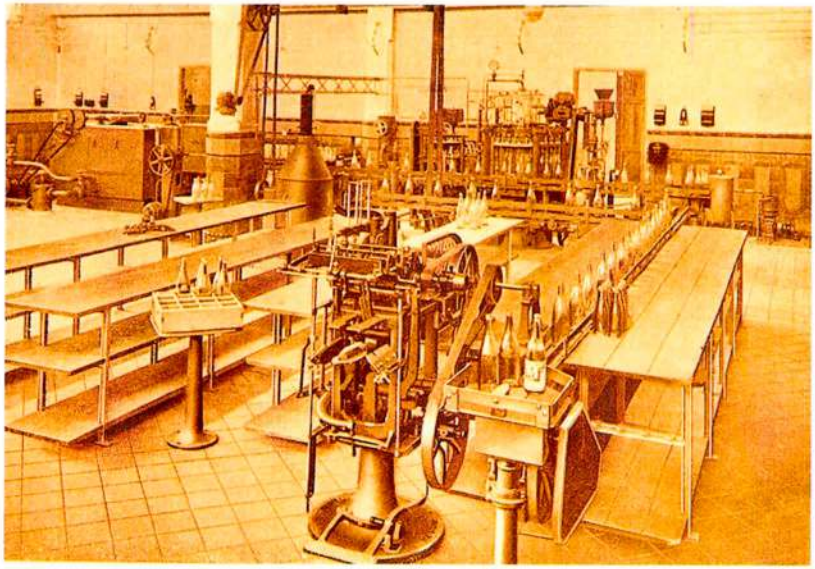

Planta embotelladora a la Roureda

Però l'home necessitava més aigua i a mesura que assecava aqüífers superficials aprofundia els pous per arribar a aqüífers més profunds. Actualment, a Vilamajor ja tenim pous que sobrepassen els tres-cents metres de profunditat. Malgrat tot, la sobreexplotació d'un aqüífer no deixa de ser una situació temporal ja que s'acabarà deixant d'extreure aigua i, amb un temps més o menys llarg, tornarà als seus nivells naturals. Però l'acció de l'home també ha afectat els aqüífers d'una altra manera que, en la majoria de casos, resulta permanent: contaminant-los.

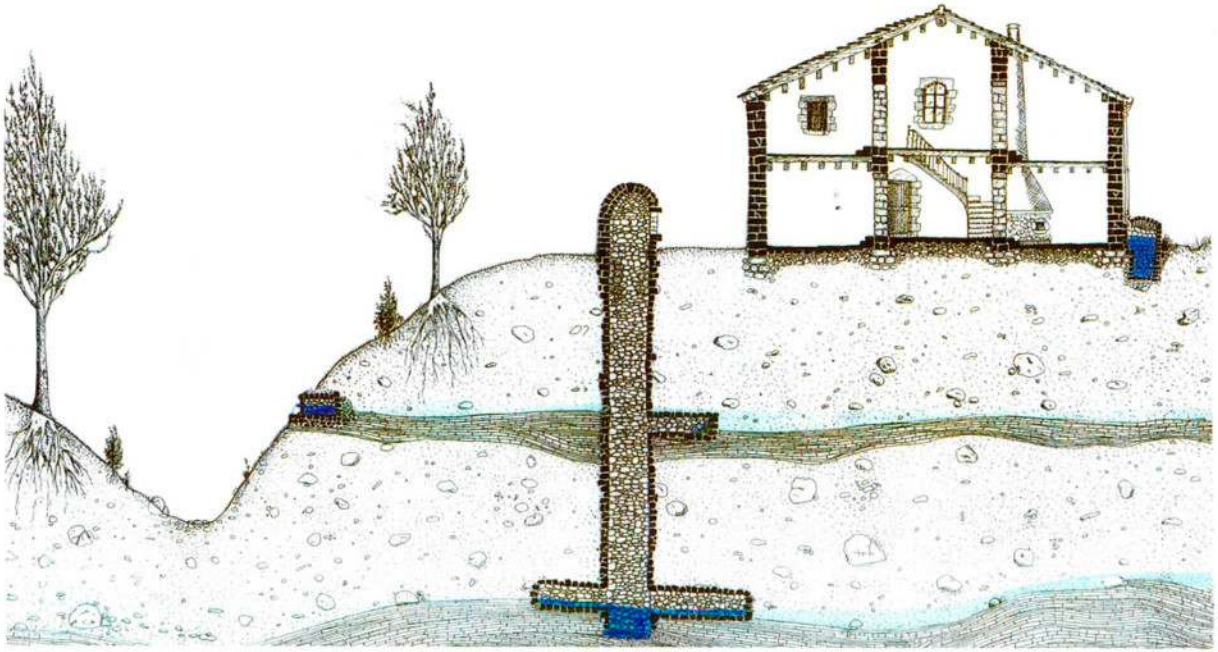

La sobreexplotació de l'aqüifer

-V- ELS COMPONENTS DE L'AIGUA

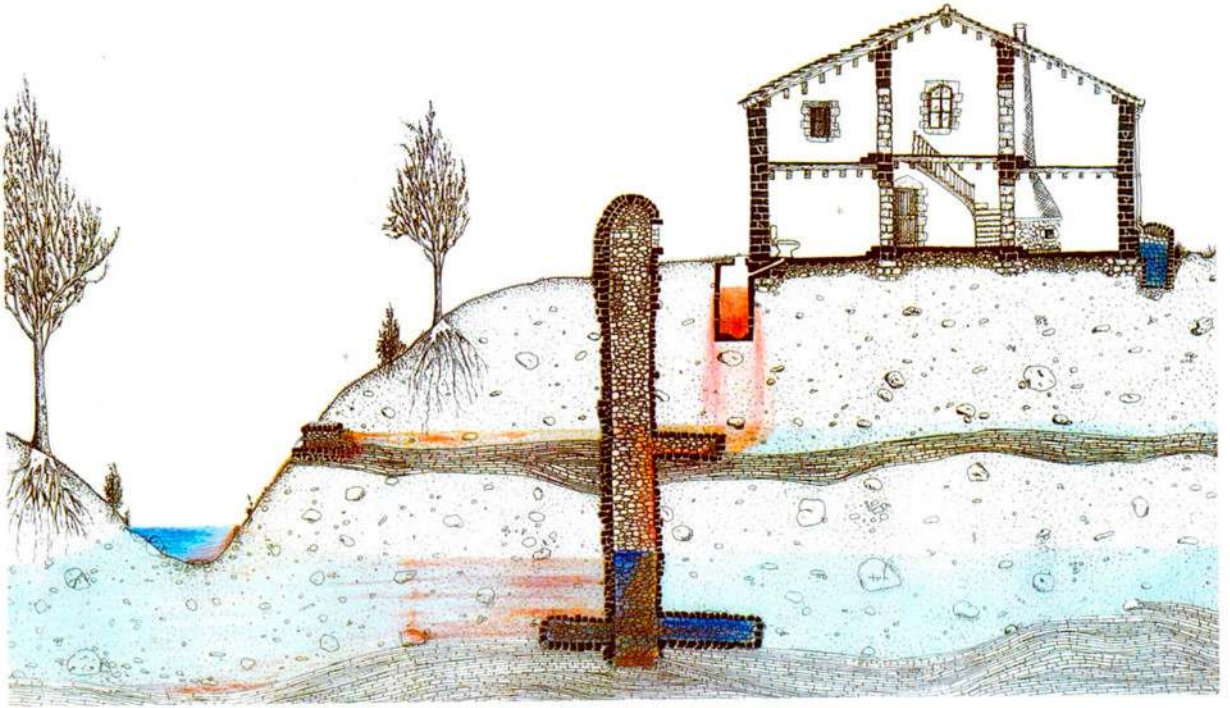

La contaminació de l'aqüífer

La contaminació d'un aqüífer no només és greu perquè afecta la qualitat de les aigües sinó perquè pot resultar un procés irreversible. Si bé les aigües superficials es regeneren de forma ràpida, les subterrànies, i sobretot les més profundes, que es desplacen molt lentament, ja no poden tornar a la normalitat.

Sense menystenir els abocaments maliciosos de contaminants, en la majoria de casos quan l'home contamina ho fa involuntàriament i sense tenir-ne constància. Només cal un moviment del terreny o un defecte de construcció en qualsevol fossa sèptica, claveguera o qualsevol altre focus potencialment contaminant perquè es produeixi una esquerda que trenqui la impermeabilitat. En aquest cas començarà imperceptiblement el procés de contaminació.

L'element contaminant, com també ho fa l'aigua, s'escola verticalment per gravetat a través del terreny permeable. En arribar a l'aqüífer segueix la direcció de l'aigua, es dissol i, a partir d'aquell punt, contamina l'aqüífer i, per tant, els pous i fonts que se n'alimenten. Tot aquest procés succeeix sota terra, ocult a la nostra vista, i no podem estar segurs què s'ha dissolt uns metres més amunt en les aigües que volem beure. Avui poden ser potables i demà no.

La putrefacció de cadàvers contaminava les aigües. Guilla morta en una bassa.

L'aparició de malalties a causa de la mala qualitat de les aigües va fer aparèixer dites despectives com «l'aigua fa malbé els camins» o «l'aigua només serveix per posar el vi en fresc»; van batejar fonts amb topònims dissuasius com la «font de les febres», i foren molts vilamajorencs que es negaren a tastar ni una sola gota d'aigua en tota la vida. Els higienistes van relacionar els focus de malalties amb les aigües i començaren a traslladar els cementiris fora del centre del poble i lluny de les fonts, a crear xarxes de clavegueram i a iniciar tractaments de potabilització de l'aigua.

Calia fixar uns mínims de qualitat per establir que l'aigua era apta per al consum humà. Aquests mínims podien ser més o menys exigents en alguns indrets que en d'altres, però de forma general es qualifica d'«AIGUA POTABLE» aquella que no té microorganismes perjudicials, és límpida, de gust agradable, inolora, incolora i apta per a l'alimentació humana i dels animals domèstics.

L'aparició d'una xarxa pública d'aigua potable va representar un gran avenç sanitari ja que l'aigua rebia un tractament i diversos controls analítics realitzats per llicenciats en Farmàcia que n'asseguraven la potabilitat. Malgrat les garanties sanitàries, molta gent rebutja aquesta aigua pel fort gust de clor que presenta i això ha propiciat que aparegui a les muntanyes del Montseny una nova «espècie» catalogada pel Dr. Boada com «els garrafaires».

Moltíssimes fonts han esdevingut llocs de pelegrinatge de vilatants que, desoint les advertències de les indicacions de «NO POTABLE», apareixen carregats d'una quantitat incomptable de garrafes per endur-se aigua a casa. Contràriament a la creença popular, els estudis analítics demostren que la qualitat de l'aigua a Vilamajor, en general, no és gens bona.

Malgrat que la presència de nitrats a l'aigua és normal per la degradació natural de la matèria orgànica, les grans quantitats que se'n detecten prop de les zones industrials, ramaderes, agrícoles i urbanes -algunes superiors als límits de potabilitat- fan pensar en contaminacions alienes al propi sistema natural.

Però també cal tenir en compte que la qualitat de l'aigua no només depèn de les contaminacions externes. La principal propietat de l'aigua és ser un gran dissolvent i, per tant, la seva composició depèn de la constitució dels terrenys que hagi atravessat.

Restes de calç aportades per l'aigua

Les aigües de Vilamajor són generalment bicarbonatades calciomagnèsiques. A la zona de la plana les aigües són molt dures i presenten una gran quantitat de calç. Aquesta aigua difícilment fa escuma i no serveix per coure llegums. La gran presència de calç provoca problemes quan l'acumulació de pel·lícules d'aquest mineral arriba a obstruir algunes conduccions.

Allà on hi ha esquistos i pissarres apareixen continguts anòmals de ferro deguts a jaciments minerals. A la zona de Plan Saparera les aigües ferruginoses de les fonts del Sofre, Ferrussa i del Ferro brollen vermelles per la gran quantitat de ferro dissolt.

Estudis del Departament de Geoquímica de la Universitat de Barcelona han trobat a la zona de Can Nadal, els Refugis, Plan Saparera i la part alta del serrat d'en Borrell aigües amb anomalies geoquímiques de seleni. Aquest element té tendència a acumular-se en el sòl i en certes plantes, provocant afeccions al fetge i al ronyó en ramats d'ovelles i vaques.

En el mateix estudi de la UB també es van detectar a la zona del Cortès, del serrat d'en Borrell, del sot del Til·ler, de Can Nadal i dels Refugis aigües amb quantitats elevades d'arsènic.

Segons els seus autors «l'arsènic té un gran poder d'acumulació en òrgans humans i produeix intoxicacions cròniques: transtorns intestinals, alteracions cutànies i lesions hepàtiques» i, per tant, recomanen literalment «prendre precaucions en el moment d'explotar els recursos hídrics de la zona, en especial els subterranis, i molt més encara si s'han d'utilitzar per al consum domèstic ja que amb el contingut d'aquests dos elements (arsènic i seleni) a les aigües es poden superar fàcilment els límits màxims establerts per a les aigües de consum humà».

A la zona de Palestrins i al sot de la font de les Febres s'han detectat als llits dels cursos fluvials quantitats elevades de plom, un element extraordinàriament tòxic, fins i tot en continguts molt baixos, ja que pot provocar acumulacions cròniques en els organismes.

Aigua ferruginosa

Aigua cristal·lina amb anomalies elevades d'arsènic

La quantitat d'elements dissolts a l'aigua varia segons l'època de l'any i segons el temps en què l'aigua ha estat en contacte amb el terreny. Durant les èpoques estiuenques, més seques, la quantitat d'elements dissolts és més concentrada i també ho és quan l'aigua ha estat molt de temps dins l'aqüífer. Per aquest motiu té molta importància l'altura de recàrrega de cada font, és a dir, l'altura des d'on s'alimenta la font a partir del seu brollador.

Per exemple, la font Fresca té una gran zona de recàrrega ja que brolla a 752 m sobre el nivell del mar i la seva altura de recàrrega calculada és de 1.200 metres, és a dir, que recull l'aigua infiltrada 448 metres més amunt del seu broc. En canvi, la font de Can Bernat només la recull d'una alçada molt inferior: 16 metres.

TAULA DE ZONES DE RECÀRREGA D'ALGUNES FONTS DE VILAMAJOR

	Altura de recàrrega calculada	Cota de drenatge	Hd (diferència entre les anteriors)
Font del Faig	1250m	1060m	190m
Font de les Planes	1100m	972m	128m
Font del Cortès	1005m	788m	217m
Font del Polell	1000m	770m	230m
Font Fresca	1200m	752m	448m
Font de la Moixera	986m	745m	241m
Font Terrer	1065m	737m	328m
Font de Can Bernat	663m	647m	16m
Font de Can Sagrera	1065m	737m	445m
Font de Cal Tard	646m	470m	176m
Font Roja	1100m	885m	215m

DADES EXTRETES DEL LLIBRE *«Va TROBADA D'ESTUDIOSOS DEL MONTSENY»* (UB)

La quantitat i la qualitat de l'aigua minven, però l'home encara en necessita més i més. Per supervivència, no pot renunciar a allò que creu seu per dret i, si cal, violarà, magrejarà i trinxarà el cicle de l'aigua sense miraments.

La culpa no és dels déus, que tant presumien d'eterna paciència; ells ens van atorgar la deessa de la fertilitat prometent-nos una nova terra per als nostres conreus i nosaltres vam interpretar el gest com si allò ens pertoqués per natura, fins que el destí va canviar els camins de l'aigua i la nostra terra restà seca.

Llavors vam grimpar cap als alts punts de Vilamajor, acostant-nos als déus clamant allò que crèiem que ens havien arrabassat. I sant Elies va posar fi a la sequera. Però ens calia més aigua. Molta més aigua. I la vam exigir. Però no vam rebre cap resposta fins que el mestre ens mostrà que el cicle de la vida no és rodó sinó esfèric i que tot pot voltar en qualsevol direcció; per tant, si col·loquem una pedra enmig d'un rierol l'aigua es desvia, perquè res no desapareix i tot es transforma.

La deessa Arthemis trobada a Can Canal mostra els seus trenta-sis pits en senyal de fertilitat.

Relleu a la dovella, clau de l'ermita de Sant Elies de Vilamajor, protector de sequeres al municipi.

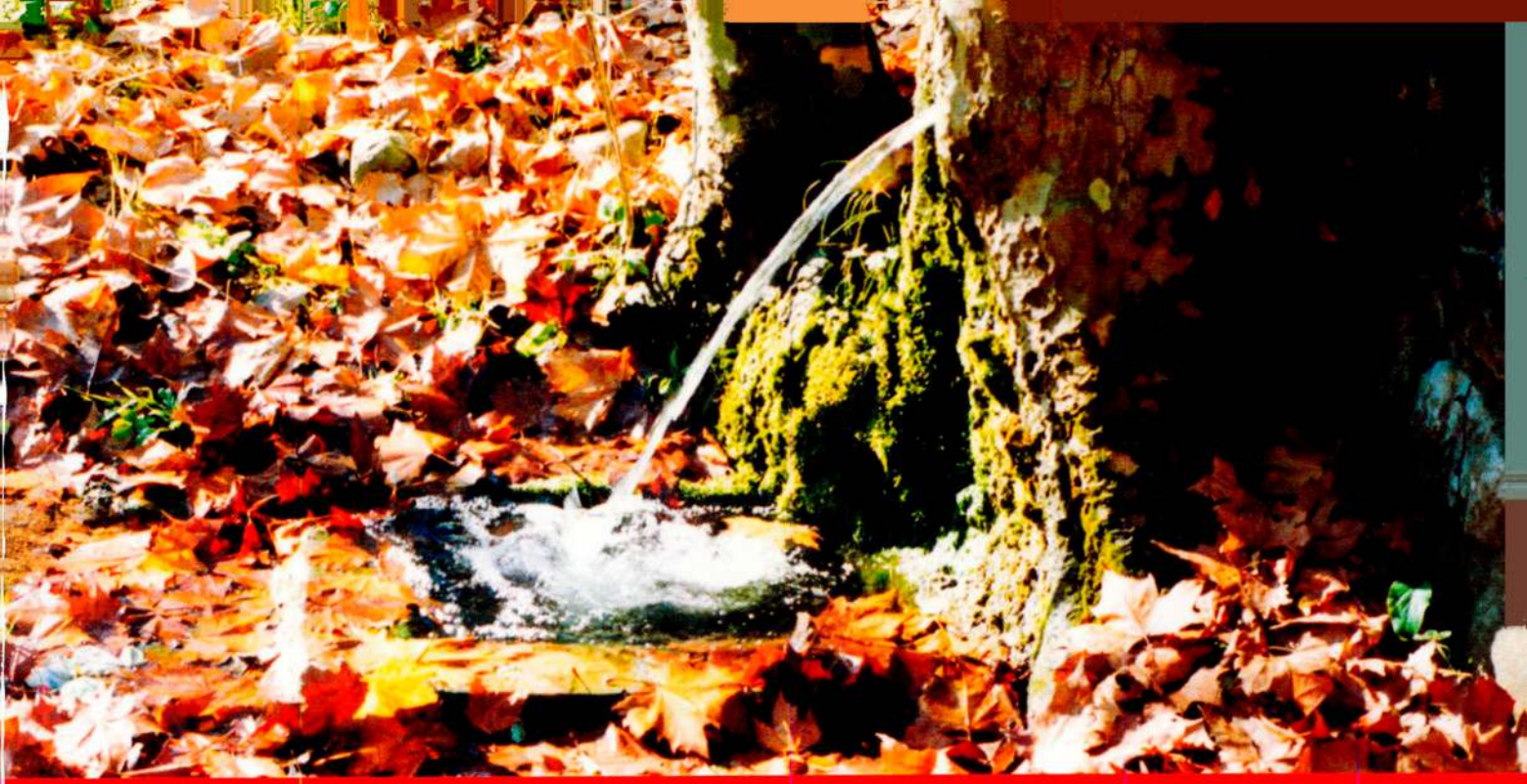

Ruta 1. DE SANT PERE DE VILAMAJOR A SANT JOAN DE CAVALLAR

Cavallar és un dels topònims més antics dels que es té constància a Vilamajor. I la capella preromànica de Sant Joan adossada a la masia de Can Nadal n'és el darrer testimoni. Per anar de Sant Pere a Sant Joan cal endinsar-se pel pla de Vilamajor, travessant els barris del Pla i de Canyes, on els camps de conreu encara guanyen terreny als boscos de pins, alzines i sureres.

A través de torrents i rieres l'aigua hi baixa mandrosa. Ho fa amb els aires d'aristòcrata que li dóna el fet d'haver nascut als cims de les muntanyes que dominen la plana. Però el que no sap l'aigua és que qui de debò domina la plana ja no és el turó del Samont o del Pi Novell. Ara, la plana és ocupada pels pagesos i les seves masies que la cobegen amb delit. Aquí ja no rep les atencions dels pastors de la muntanya. A pagès s'ha de treballar de valent i a tothora. Un cop al pla, l'aigua és caçada amb pous i rescloses, forçada a treballar als molins i tancada en basses per després enfangar-se pels camps. I si se'n pot escapolir, a l'arribar al poble l'adormen amb clor i un cop domesticada s'exhibeix per a l'entreteniment dels vilatans.

L'aigua, dolguda, cada cop visita amb menys freqüència una plana que ja no la tracta de vós.

23
24
Can Nadal
Sant Joan de Cavallar
25
Mas Forts
22
18
21
17
14
15
Terra Blanca
16
13
Can Perera de Canyes
Can Sota
20
Can Cortina
12
Can Parròquia
19
Can Gras d'amunt
11
Can Gras d'avall
10
Can
9
Llinars
Can Pau Nadal
6
5
Can
8
Sunyer
Can Llobera
7
2
Can Derrocada
Sant Pere de Vilamajor
1
3
4

Ruta 1. De Sant Pere de Vilamajor a Sant Joan de Cavallar

1 Església de Sant Pere de Vilamajor, 305 m.
Davant mateix de l'església de Sant Pere de Vilamajor, s'alça el campanar -conegut per Torre Roja- que, com un centinella, vigila des d'una privilegiada panoràmica el nucli urbà. Ens volem dirigir cap a la capella de Sant Joan de Cavallar que fa de frontera entre dos Vilamajors molts diferents entre si.

Com si es tractés d'una herència entre germans, Sant Pere i Santa Susanna es van dividir el gran terme de Vilamajor. I Sant Joan, com a notari, ha de protegir que es compleixi aquest pacte establert des de temps immemorial. El Vilamajor de l'hereu és el vallesà, que domina Sant Pere; és força planer, ocupat per masos i camps de conreu. L'altre Vilamajor és el montsenyenc, dominat per la pubilla, Santa Susanna, més abrupte i frondós, ocupat per alzines, roures, faigs i castanyers.

La fèrtil plana del Vilamajor de l'hereu va ser ocupada pels pagesos, agrupant-se en una petita vila al voltant de l'església de Sant Pere i del castell dels comtes de Barcelona. Amb el temps, van contruir una immensa xarxa de rescloses, basses, pous, mines, fonts, canals, fargues i molins per tot el terme per captar l'aigua que arribava del Vilamajor de la pubilla.

Encara avui, es conserva aquesta gran infraestructura que travessa el poble de dalt a baix. Malgrat tot, és difícil per a uns ulls foranis adonar-se de la seva presència després dels forts canvis socials i urbanístics que ha experimentat el poble en els darrers cinquanta anys. Caldrà parar atenció a tots els indicis d'aigua

que trobem en el trajecte i quan calgui preguntar-ho als mateixos veïns i pagesos que són, sens dubte, qui millor ens ho podran explicar.

Les campanes trenquen el silenci anunciant-nos des de dalt l'hora de començar a caminar. Sense presses, amb la tranquil·litat que ens encomana el nucli antic, baixem per un empedrat força pronunciat que ens porta a una plaça de nom no gaire original -plaça de l'Església. Seguim cap al fons pel carrer Ripoll i travessem la riera per un petit pont. Anem a Can Duran, on ens han dit que hi ha una font.

❷ **Font de Can Duran, 290 m.** Sota la casa, on a Can Duran hi tenien una petita feixa a la riba de la riera, hi ha una font que no raja i sembla fer temps que no ho fa. Per això hem entrat a Can Duran per preguntar-ho a en Salvi que, anys enrere n'havia regat les albergínies que poblaven l'hort. L'hem trobat a la cuina, al costat de la llar de foc mentre la Carme, la seva dona, fa el dinar.

En Salvi explica que la font de Can Duran és una mina que fa de sobreeixidor d'un pou de la casa. Quan es regaven els camps de dalt, l'aigua s'escorria i sobreeixia a la mina que la gent ha batejat com la font de Can Duran. Ara ja no es rega i la font ha deixat de rajar. Sense deixar la feina, la Carme ens adverteix que ja no rajarà més perquè fa uns anys la mina es va enfonsar i va fer un sot al pati que van haver de reomplir amb terra.

Agraïts per l'explicació, deixem en Salvi i la Carme i ens dirigim cap al nucli del poble pel carrer dels Lladoners. Agafem el carrer Montseny fins una plaça on veiem una altra font.

❸ **Font de la plaça Montseny, 300 m.** Al mig de la plaça Montseny hi ha un monòlit de pedra de granit. Té una imatge tosca però no és cap font natural. Abans de fer-se la plaça i urbanitzar-se l'indret, aquí hi havia camps de blat i horts de cigrons i patates de la masia de Can Derrocada.

Si bé és cert que l'aigua de la font és potable, en surt anestesiada per un regust de clor que no ens refresca el que voldríem. Potser és la contrapartida de protegir-nos del perill d'un mal de panxa inoportú. Continuem cap a la plaça de l'Ajuntament on veiem des d'allà «La masia més gran de totes».

4 Font de Can Derrocada, 260 m. Al pla de Vilamajor s'alça, dominant, Can Derrocada, una de les masies més grans de la contrada. La casa, d'imatge forta i robusta, s'alça tres pisos sobre una base rectangular coberta per una teulada a quatre vessants. A la masia hi havia dos pous però sense gaire aigua. La finca, però, sí que tenia una font.

La font de Can Derrocada s'abasteix de les aigües del sot dels Erms i del sot de l'Abellar. Anys enrere es va aprofitar per omplir una bassa per al reg d'horts dels llogaters de Can Derrocada. La font és a la urbanització que porta el seu nom, al marge dret del torrent de l'Arnau, a la vora d'un transformador d'electricitat. En fer-se la urbanització la bassa va desaparèixer i, sense l'aigua, els horts també.

Prop d'aquí hi ha una altra masia, que potser no és tan majestuosa com Can Derrocada, però representa un testimoni dels primers pagesos que es van establir a Vilamajor. Pugem per l'avinguda de Sant Elies cap a Can Llobera. El sol cau de valent i no veiem ningú pel carrer. Girem a la dreta pel carrer homònim a la masia fins que es converteix en camí. Per trobar la font de Can Llobera haurem de continuar pel camí fins que, al sot dels Erms, trobem una magnífica plataneda. Quan el camí fa un revolt a la dreta veiem un triple plataner molt gran; aquest arbre era una font!

5 Font de l'Arbre, 285 m. Havia estat una de les fonts més curioses del poble malgrat que avui només una reixeta sota la fullaraca ens indica la seva presència. Quan l'arbre era jove, en Pere Xamení li va introduir una mànega a l'interior del tronc. En créixer l'arbre es va anar empassant el conducte fins que va fer la impressió que l'aigua rajava directament del tronc; d'aquí el nom de la font. Ara es troba en un estat ruïnós i no raja aigua almenys des dels anys vuitanta del segle passat. Reculem camí amunt i, en retrobar el carrer, girem a la dreta cap al «carrer de Can Pau Nadal». Darrere hi veiem un camp amb una casa al fons.

6 Font de Can Pau Nadal, 295 m. Ens acostem a la casa i trobem en Lluís, fill de Can Pau Nadal. Li expliquem que estem fent una ruta d'aigua per trobar les fonts del municipi i, per la seva expressió, deduïm que li agrada la idea. Tothom sap que en Lluís sempre ha estat de rostoll, és a dir, de muntanya; -més de bosc que un Land Rover-, com diu ell. De ben segur que, de fonts, en sap un munt.

Ens han dit que a Can Pau Nadal hi ha una font i li preguntem si sap on és. Ens comenta que a casa seva no hi ha hagut mai cap font; sempre s'han abastit d'aigua de pou. Però prop de la casa, al sot dels Erms, sí que hi ha la mina d'on es recollia l'aigua per dur-la cap a la font de l'Arbre. Hi ha gent que, d'aquesta mina, en diu la font de Can Pau Nadal.

En Lluís ens comenta que el seu avi va arranjar la mina de Can Nadal per fer-ne una font. La va adornar amb una teula canalera, i això va fer que algú també l'anomenés la font de la teula, però aquest nom no va arribar a quallar. La font, amb el temps, es va anar malmetent i avui només en queda la mina amagada entre el boscam i les bardisses. Si bé no ens hi podem refrescar, sí que ens hi podem atipar. La masia s'ha transformat en un restaurant de cuina casolana amb una fama més que merescuda.

Tindrem temps per refrescar-nos més endavant ja que Sant Joan de Cavallar encara queda lluny. Al final del carrer de la Font trobem un parc infantil, just darrere de Can Canal. Aquí hi ha una font que com la que hem trobat a la plaça Montseny també ens ofereix aigua mig endormiscada pel clor. Però no és aquesta font el que hem vingut a visitar.

7 El Molí de Dalt, 320 m. Sota el parc hi trobem una modesta edificació, és... era un molí. Ja fa temps que les moles no molinen però encara es conserven algunes rodes de pedra i la bassa que alimentava el molí, actualment dessecada. L'aigua de la bassa, després de fer girar les moles, anava a l'altra bassa prop del Barcaró, a prop de Can Canal, on s'utilitzava per regar els camps de Can Derrocada.

Qui de ben segur ens ho podria explicar és el seu moliner, en Ponç Sunyer, però hem fet vuit segles tard. L'any 1258, el propi rei En Jaume I de Catalunya es dirigeix a aquest pagès de Vilamajor dient: *«Sigui conegut de tothom que nós, Jaume, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona i d'Urgell i Senyor de Montpeller, per nós i els nostres et donem potestat a tu, Ponç Sunyer de Vilamajor i els teus a perpetuïtat, perquè en aquell lloc del terme de Vilamajor en el que vas construir un molí, puguis construir i edificar una roda de molí de tal manera que tu i els teus tingueu el dit molí amb totes les seves entrades, sortides, afrontacions i pertinences, amb el dret de fer-ne el que vulgueu».*

Darrere el molí hi ha la casa gran, on ens porta un caminet fins just davant de l'era de Can Sunyer. Ens han rebut efusivament els gossos de la masia. Saludem la mestressa, la Pepeta, i li preguntem si a Can Sunyer hi ha alguna font. Llavors, deixa la feina que estava fent a l'hort i ens acompanya camí avall fins que es travessa la riera de Vilamajor perquè sols no la trobaríem.

8 Font de Can Sunyer, 315 m. Allà hi havia una petita deu d'aigua arran de la soca d'un vern. Fa pocs anys encara venia en Quim de Can Noguera, hi posava un canaló de plom i n'omplia l'ampolla. Però cada cop ha plogut menys i s'ha anat assecant. Ara, en Quim ja no hi va.

La Pepeta de Can Sunyer ens explica que aquesta zona de Vilamajor sempre ha estat molt seca, encara que no tant com ara. Quan ella va arribar a la masia, a la casa tampoc hi havia gaire aigua; havien de posar una olla a la font perquè s'anés omplint de gota en gota. Quan estava plena se l'enduien cap a casa i tornaven a començar.

D'ençà que hem marxat de l'església de Sant Pere no hem trobat cap font natural que ens hagi ofert un rajolí d'aigua fresca. Només les fonts de les places i parcs ens n'han ofert un succedani. Comencem a dubtar que, almenys actualment, estiguem fent una ruta d'aigua.

Tornem a l'era de la masia, agraïm la informació a la Pepeta i ens dirigim a la pista forestal en direcció Pla amunt amb l'esperança de trobar alguna font que ragi fora del nucli urbà. Fa calor i no hi ha cap ombra que ens protegeixi. Els arbres han reculat per deixar pas als tapissos dels camps que només trenca una gran edificació uns metres més amunt.

9 Can Llinars, 325 m. Can Llinars és una majestuosa masia, ja documentada l'any 1219, que domina la part alta del barri del Pla. La seva estructura cúbica ben delimitada per arestes de carreus escairats de granit li dóna un aspecte robust i massís. Té planta baixa i dos pisos coberts, com Can Derrocada, per una teulada a quatre vessants.

La masia de Can Llinars és el testimoni de l'abundància d'aigua que hi havia abans a Vilamajor. Al segle X, els pagesos de la contrada deixaven en testament vinyes, camps de cereals i camps de lli als seus hereus. La masia rep el nom del cultiu que hi havia a la zona. La plantació de lli requereix aigua en abundància; i Vilamajor en tenia. Malgrat tot, ja al segle XI el nombre de camps de lli, els llinars, va començar a disminuir dràsticament,

potser perquè els propis pagesos els van substituir per altres conreus o per la manca d'aigua i la ja desaparició progressiva dels aiguamolls.

Si Vilamajor és -o almenys ha estat- una terra rica en aigua, hauríem de trobar tard o d'hora una font que ragés! Al poble ens han parlat d'una que hi ha al costat de Can Gras d'Avall i hem decidit anar a veure en Francisco Gras i preguntar-li-ho. Gras és sinònim d'abundància i, per força, un mas tan productiu com proclama el seu topònim hauria de tenir molta aigua. Esperem que no només sigui de pou o de riera. Els ponts ens permeten continuar el camí sense necessitat de fer marrades i gràcies al pont de Can Gras podem deixar el veïnat del Pla i entrar al barri de Canyes; nom, per cert, d'una herba que necessita zones molt humides. Sembla que anem per bon camí.

10 Can Gras d'Avall, 345 m. Can Gras d'Avall és l'únic mas de Vilamajor el topònim del qual, des de la seva fundació, coincideix amb el cognom dels seus propietaris. Ja el 1186, en Martí Gras va ser el batlle del rei a Vilamajor. El seu descendent, en Francisco Gras, ens explica que ell no recorda que al mas hi hagi cap font: sempre s'han abastit d'aigua de pou.

Des de l'era de la casa, la dona d'en Francisco, la Montserrat, ens diu que ens costarà trobar-ne alguna perquè aquí no hi ha gaire aigua i, cada vegada, menys. Després de pensar una estona ens comenten que la font de Can Gras d'Amunt és la que està més a la vora. Seguint les seves indicacions, ens desviem per

un camí a la dreta que baixa cap al torrent del sot de Ferreres. Seguim el camí fins que en arribar en un pla divisem l'altre Can Gras, el d'Amunt.

⓫ Font de Can Gras d'Amunt, 355 m. La font de Can Gras d'Amunt és al marge de la riera de Vilamajor, a l'alçada de la casa. La font, però, es va anar perdent sota la malesa i les bardisses després que la manca d'aigua l'assequés.Ara la masia també s'abasteix d'aigua de pou.

Abans la gent d'aquestes contrades del Montseny era molt supersticiosa. Els portals de Can Gras d'Amunt i d'Avall encara estan pintats de color blau lilós per protegir-se d'unes dones malvades que tenien estranys tractes amb el diable. Aquestes creences també incloïen les fonts. Segons conta Joan López Cortijo, «la persona que gosava escopir o orinar en una font es condemnava, o bé qui es rentava els peus o les parts dites vergonyoses en una font no remeiera era víctima d'un mal averany».

Veiem que podem seguir la nostra ruta ben tranquils. Per una banda, portals centenaris ens protegeixen de les bruixes i, per l'altra, no correm perill de trobar cap font amb aigua que ens permeti profanar-la. Darrere del bosc d'alzines de darrere Can Gras el camí ens porta -segurs- a Can Cortina.

⑫ Font de Can Cortina, 400 m. Can Cortina ha estat profundament reformada i ja no conserva el seu aspecte original ni tampoc cap rastre de la font que la nodria. Per aconseguir aigua per cuinar i regar l'hort s'havia de col·locar una teula al torrent vorà del Corral. Aquell improvisat salt, avui desmantellat, va ser anomenat «la font de Can Cortina»; però no era cap font.

Vilamajor tenia molins, fargues, recs, mines, moltes fonts i si bé és cert que les anem trobant, no podem dir el mateix de l'abundosa aigua que les omplia. S'hauran assecat i caigut en l'oblit totes les fonts del Vilamajor de l'hereu? Ens dirigim a Can Perera de Canyes a preguntar si en saben d'alguna.

La primera benviguda ens la fa una immensa surera que com una reverència s'inclina sobre nostre. Pel que sembla, els boscos de Can Perera i de Can Mungol estan plens de magnífiques sureres. Davant nostre, observem el molí de Can Perera de Canyes i, al darrere, la masia.

⑬ Molí de Can Perera de Canyes, 420 m. Arribem a la casa i, com també ens ha passat a Can Sunyer, els gossos ens han vingut a rebre i han avisat en Sebastià de la nostra presència. Li demanem si podem veure el molí.

Encara es conserva l'edificació i la bassa. Entrem per la porteta del darrere i veiem les moles i la tremuja. Sortim a fora per un portal dovellat d'arc rebaixat de pedres vermelles com les de la Torre Roja. A fora, veiem una cavitat amb unes escales de ferro. En Sebastià Pou ens convida a baixar-hi i veiem que encara es conserva el carcabà; ens comenta que abans s'utilitzava la força del molí per produir la llum de la casa.

La casa és una gran masia de planta baixa i dos pisos restaurada amb encert. La coberta és a dues vessants i té diversos edificis annexos. N'és característic el color roig de les tretze dovelles del portal d'arc de mig punt. Podria molt ben ser que les pedres de l'antic castell de Vilamajor haguessin arribat fins aquí a escampar arreu la dissort del palau. Un altre fet que ens ho confirma és la presència d'una antiga llinda de pedra a la pallissa amb un escut posat de cap per avall.

⓮ **Font Munné, 415 m**. Li preguntem a en Sebastià si sap on és la font Munné, ja que a casa sempre n'havien parlat molt, d'aquesta font, i deien que estava prop de Can Perera de Canyes. Ens diu que era allà baix a la riera, però que no la trobarem pas perquè es va colgar fa anys. Abans sí que tothom del poble hi pujava a fer-hi fontades i pescar crancs.

«-Així no hi ha cap font per aquí?», li preguntem un xic decebuts. Després d'uns segons rebem un alè d'esperança. «-La font més propera és la font Trobada, també a la riba de la riera de Canyes». Però de seguida ens etziva una sentència dura però sincera: «-Tampoc la trobareu pas: queda molt amagada».

Nosaltres, però, ho volem intentar, no fos cas que ens descuidéssim de l'única font amb aigua que potser trobarem. Li agraïm el temps que ens ha dedicat i continuem pel camí cap a Can Mongol. Abans d'arribar-hi, un viarany marxa entre els camps cap a la riera. Seguim pel corriol delimitat a banda i banda per un eixam d'ortigues que vigilen que no ens desviem fins a retrobar-nos una vella companya de viatge: la riera de Vilamajor, en aquest tram anomenada riera de Canyes.

On la riera topa amb el corriol hi ha un petit salt d'aigua. De les roques surt un raig que gairebé triplica l'aigua que baixa de la riera i, quan la part alta d'aquesta s'asseca, el poble encara no se n'assabenta ja que el cabal que brolla d'aquestes roques encara l'omple. Si això fos una font, seria, de llarg, la més cabalosa que hem vist -que no vol dir gran cosa. Segurament és la mateixa aigua de la riera que aflora a la superfície després de filtrar-se més amunt. Aquesta no és la font Trobada que ens ha comentat en Sebastià.

⓯ **Font Trobada, 390 m.** Uns metres riera amunt hi ha, en una roca al marge esquerre, la font. Per fi! Una font amb aigua! El seu nom ja indica que no es troba fàcilment: segurament és l'exclamació del qui la va batejar. La font no està arranjada i no permet beure-hi amb facilitat. La deu és un forat rocós folrat de molsa per on l'aigua regalima i es fon amb el cabal de la riera.

Hem trobat aigua! A partir d'ara les fonts ja rajaran? Tant de bo! Seguim el corriol que s'enfila cap a la serra de Can Pairana. Hem deixat definitivament els camps de conreu i ens endinsem per un bosc de pins i alzines. Ja ens estem acostant a la capella de Sant Joan que vetlla la frontera entre el Vilamajor muntanyós de la pubilla i el Vilamajor agrícola de l'hereu. El corriol, que puja de sobte, ens deixa en una pista forestal, en una clariana entre pins, bruc i romaní coneguda com a Terra Blanca.

16 Terra Blanca, 450 m. En arribar, un comprèn, sense necessitat de cap explicació, el perquè del nom de l'indret. El terreny és una llengua insòlita de naturalesa granítica que destaca enmig de tanta pissarra. Antigament empraven aquesta terra saulosa per fregar les olles.

Ara i sempre ha estat un punt de trobada o de referència per als vilamajorencs que van a muntanya. Pugem per la pista principal fins a trobar una cruïlla. Si ens desviéssim a l'esquerra ens portaria al Cortès. Nosaltres, però, seguim la pista a la dreta i amunt i ens aturem a Roca Serpera.

17 Roca Serpera, 490 m. La gran Roca Serpera on es paraven a esmorzar els excursionistes de primers de segle passat ha desaparegut, però l'indret encara és un bon mirador. Des d'aquí podem contemplar el veïnat del sot de l'Om, on hi ha el sot de l'Aigua. Amb un nom així no ens en podem estar de fer marrada i acostar-nos a veure-hi les fonts de Can Parròquia i de Can Sota.

Segons en Salvi de Can Duran, el nom de Roca Serpera li ve perquè aquí hi havia nius de colobres verdes que sortien a la roca a prendre el sol. En Salvi Ferrer, quan anava a bosc, les havia vistes i ens comenta que cap a l'abril encara es podien caçar; però passada la Festa Major anaven massa calentes i era impossible fer-ho perquè fugien depressa. A l'estiu feia basarda passar per allà. Fa anys, quan es van remoure terres per eixamplar el camí, les serps van abandonar aquest niu. És sabut que si no són molestades no ataquen perquè sí; de tota manera caminem atents on posem els peus. La pista forestal va serpentejant per un alzinar fins a desembocar en un immens laberint estrany de trobar en un parc natural: els Refugis del Montseny.

18 Refugis del Montseny, 520 m. Molts carrers, moltes cruïlles, molts culs-de-sac, molts desnivells i molt poques cases formen els Refugis del Montseny. Baixarem per un carrer asfaltat anant alerta de no perdre'ns en aquest laberint.

Girem a la segona cruïlla a la dreta i sense desviar-nos cerquem el final del carrer, batejat amb el barroc nom de carrer C. Allà es converteix en corriol i s'endinsa en un bosc. Baixem cap al sot de l'Aigua seguint el viarany principal i, en cas de dubte, sempre avall i a la dreta.

De seguida sobresurt la teulada d'una casa al fons del sot. És Can Parròquia. El corriol va baixant fins que ens deixa al camí de la casa. Seguim avall, entre dos camps de blat de moro, fins que el camí voreja un torrent. Per aquí a prop hi ha la font de Can Parròquia.

19 Font de Can Parròquia, 325 m. Mentre busquem la font veiem que s'acosten la mestressa de Can Parròquia (la Jordan Jarret) i els seus dos fills, en Greer i la Grinan. Els preguntem per la font i ens hi acompanyen. Al mateix camp, seguint torrent avall, a trenta metres escassos del camí, uns esgraons

ens baixen cap a la font. Sentim el xipolleig de l'aigua i veiem, en efecte, un bon raig que omple tot el broc. Ara entenem per què aquesta part del veïnat del sot de l'Om es coneix com el sot de l'Aigua. Parlant amb la Jordan i els seus fills, ens comenten que només fa cinc anys que van arribar d'Escòcia però que han comprovat que la font té un cabal intermitent. Ara raja molt, però quan fa dies que no plou s'asseca i s'està temps sense rajar.

20 Font de Can Sota, 330 m. Al final del camí hi ha enclotada una casa que fa honor al seu nom. Fa quaranta anys es va assecar la font de Can Sota i, a partir de llavors, va caldre pouar per tal de poder abeurar qui tingués la gola seca. Segons els veïns, amb l'excepció d'alguna petita deu al marge del torrent, la de Can Parròquia ha quedat com a l'única font del sot de l'Om.

De sobte, sentim tres tocs de campana. No ens pensavem pas que de tan lluny encara se sentís la Torre Roja! Deu ser que ens mana continuar. En baixar al sot ens hem allunyat de Sant Joan i cal tornar a emprendre la marxa. Reculem pel corriol que ens ha dut fins aquí.

Aquesta vegada, volem entrar en un altre carrer diferent d'aquell per on hem vingut per tal d'estalviar-nos asfalt. És fàcil d'anar a parar a algun altre carrer, si no s'agafa el corriol correcte només correm el risc de caminar una mica més del compte. Uns quants bufecs més endavant, trobem el carrer principal i unes escales que ens porten a un llac!

21 Llac dels Refugis, 360 m. El llac dels Refugis del Montseny es va construir als anys setanta quan es va urbanitzar aquesta zona. És artificial però la presència permanent d'un estancament d'aigua ha propiciat una fauna endògena de llocs humits, pescadors de canya i parelles de joves a la recerca de llocs tranquils per festejar. Voregem el llac entre els joncs, en sentit contrari al de les agulles del rellotge, fins que trobem un pont sense baranes que el travessa. Seguim amunt pel profund i enclotat sot de la font Ferrussa fins a trobar una gegantina piscina abandonada i des d'allà tornem a una cruïlla de carrers. Entrem al..., segons el mapa carrer J. Com ens ha passat abans, el carrer es converteix en un corriol agradable que s'endinsa per l'interior d'un bosc. Pocs metres endins, a mà esquerra, observem les restes d'un forn abandonat. Més endavant, Mas Forts.

22 Font de Mas Forts, 400 m. Hem sentit a parlar de la font de Mas Forts i ens hi acostem per preguntar on la podríem trobar. No ens cal: la font és al costat mateix de la casa i el seu rajolí alimenta una bassa. En prenem un glop. El gust és un xic ferrós i fa venir ganes de beure'n més. Repetim. L'aigua és fresca i bona.

Reprenem el corriol per trobar una altra vegada el laberint d'asfalt. Girem

a la dreta, un altre cop a la dreta i també un altre; per trencar la rutina a la següent cruïlla tirem pel mig i després a l'esquerra, un cop a l'esquerra i un altre. Pugem i pugem carrers amunt. Es fa llarg i cansat: caminar per asfalt no és tan agraït com fer-ho per corriols. El nostre objectiu és..., segons el mapa del laberint, el carrer A. Bon nom per no fer-hi faltes d'ortografia.

23 **Font de la Teula, 570 m.** Un senyal de direcció prohibida ens dóna la benvinguda al carrer A, que de tan abandonat com està ja gairebé s'ha fet camí. Fa baixada. En el primer revolt trobem a mà dreta unes bardisses. Vigilant de no fer-nos mal, avancem i trobem, oblidada, la font de la Teula. Un nom ben curiós. Per broc no té cap teula sinó un tub de ferro força malmès i rovellat. Anys enrere, els dirigents del poble van trobar la solució definitiva per a l'abastament d'aigua al municipi: només calia recollir la inacabable aigua de la font de la Teula. Finalment, es va decidir no fer-ho i el temps els ha donat la raó. Ara la font de la Teula només raja quan plou i no plou gaire. Es podria dir que en aquesta decisió la font va decidir abstenir-se (de rajar).

24 Font de Can Nadal, 560 m. Ja som a molts pocs metres de Sant Joan. El camí passa pel costat d'un gran dipòsit que queda ocult sota el marge. El dipòsit, s'encarrega d'amagar-nos amb tones de formigó el que havia estat la mina d'aigua de Can Nadal.

Avancem i ens trobem la masia de Can Nadal o el que encara queda dempeus. Com si fos un museu, les parets que encara s'aguanten dretes exhibeixen grafittis i grans escultures de brossa en honor al mal gust i al menyspreu pel patrimoni.

25 Capella de Sant Joan de Cavallar, 560 m. La masia de Can Nadal conserva l'única de les capelles preromàniques del nostre Vallès. Va ser restaurada l'any 1986, però, lamentablement, la capella i la masia tornen a trobar-se en un estat que no es mereixen. La capella, senzilla i austera, és d'una sola nau coberta per les restes d'una teulada a dues aigües. El portal està format per maons posats de cantell. Sobre el portal hi havia hagut un campanar d'espadanya que les bretolades d'alguns visitants han deixat mut.

Des de Sant Joan, observem la plana que hem travessat per arribar fins aquí: la plana de l'hereu, la plana de Sant Pere. Ja hem deixat enrere les masies agrícoles i els camps de conreu. Poca aigua i molt buscada.

Davant nostre, observem les muntanyes boscoses que ens amaguen fonts meravelloses que esperem que la pubilla Santa Susanna hagi conservat millor que l'hereu. Sant Joan, el notari, ens ho confirma: «L'aigua, dolguda, cada cop visita amb menys freqüència una plana que ja no la tracta de vós».

Ruta 2. DE SANT JOAN DE CAVALLAR A SANTA SUSANNA DE VILAMAJOR

Santa Susanna és el veïnat més septentrional i muntanyós de Vilamajor, format per un conjunt de cases aïllades i una esglesiola construida per la família Samont el 1683. Per anar de Sant Joan a Santa Susanna cal vorejar el turó de Sant Elies seguint una curiosa toponímia: Can Planell, Can Surell, el Borrell, el Collell, el Polell...

Poques són les masies que poblen avui la muntanya. Els pagesos de Vilamajor prefereixen viure al pla i deixar que siguin els senglars qui llaurin els boscos per recollir-ne els fruits. Però no tots els vilamajorencs s'han oblidat del tresor que la muntanya amaga.

La muntanya, des del seu naixement, ha guardat sota el seu terra pissarrós jaciments de plom, ferro, sofre i carbó, que oculta sota ombrívols castanyers i densos alzinars. Els miners i picapedrers, armats amb pics i pales, no es van rendir fins a trobar els preuats minerals deixant per arreu un rastre de pedreres i mines.

De la terra, com si es tractés de la sang de les ferides que els miners li van fer a cops de pic, l'aigua en surt de color vermell intens que taca el terra per on passa. Fa anys que els pics i les pales no treballen, però la muntanya, encara sagna.

17
Santa Susanna
de Vilamajor
16
Mas Joan
15
El Polell
Can Terrer
14
13
Vallmanya
12
10
Can Bernat
11
9
8
7
6
5
Sant Joan
de Cavallar
4
Can Surell
1
3
2
Can Planell

Ruta 2. De Sant Joan de Cavallar a Santa Susanna de Vilamajor

1 Capella de Sant Joan de Cavallar, 560 m.
Som davant l'era de Can Nadal, antigament anomenada Mas Cavallar. La masia va ser restaurada el 1975 per acollir un luxós restaurant amb discoteca en ple apogeu de la urbanització dels Refugis del Montseny. Ara, però, ni el restaurant ni la discoteca ni el luxe hi són presents. L'abandó i les bretolades dels seus visitants han convertit la masia en un munt de runes que s'aguanta només perquè no cau. És trist veure com les pedres de les finestres i dels portals li han estat arrencades com si es tractés d'un queixal corcat.
És un espectacle que entristeix, que neguiteja...

De cop i volta, sembla que la masia ens agraeixi el nostre neguit amb un somriure, desdentegat, però amb un somriure. En agraïment ens revela un tresor que guarda sota seu: una de les mines que els vilamajorencs van excavar al segle XIX per cercar ferro i carbó. En un marge, prop del camí, veiem l'entrada i ens acostem al gran forat negre.

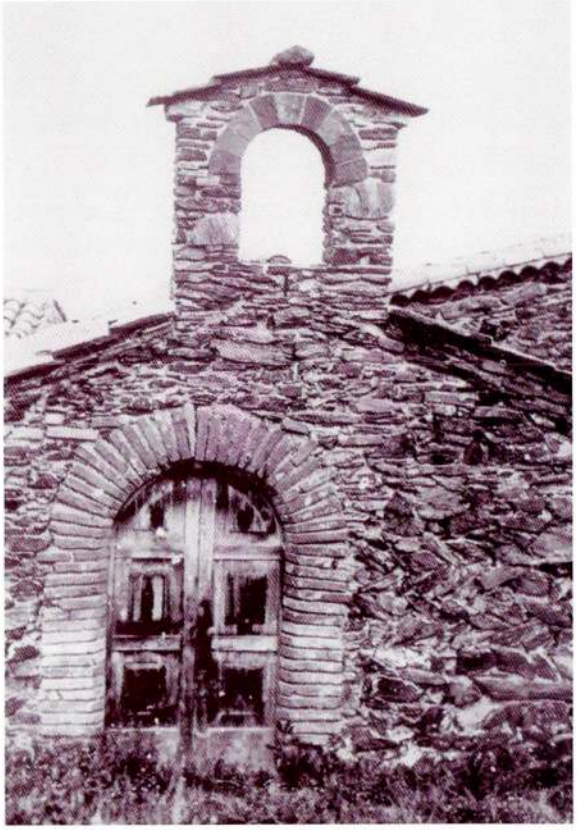

2 Mina de Can Nadal, 550 m.
Dubtem d'entrar-hi ja que no estem segurs que no s'esfondri; però la possibilitat de trobar-hi alguna font ens empeny cap a dins. A l'interior hi ha poca llum però al cap d'uns segons els nostres ulls s'acostumen a la foscor. Som en una cavitat de grans dimensions excavada a la roca, gens claustrofòbica, i en pocs minuts la sensació de basarda inicial va desapareixent.

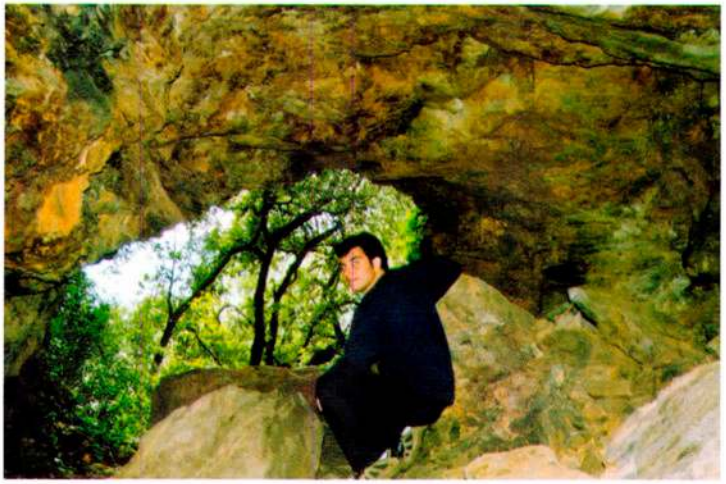

Hi ha grans roques que semblen despreses del sostre, que mostra esquerdes i algunes fluorescències blanquinoses segurament de filtracions d'aigua. Si hi entra aigua és possible trobar-hi alguna font! En un racó, veiem que, des de la cavitat principal, un túnel s'endinsa fins on la llum de l'entrada ja no hi gosa arribar. És prou alt per anar drets però el terra és humit i rellisca. Un terra fangós vol dir presència d'aigua però de moment no hi veiem cap font ni cap naixement d'aigua.

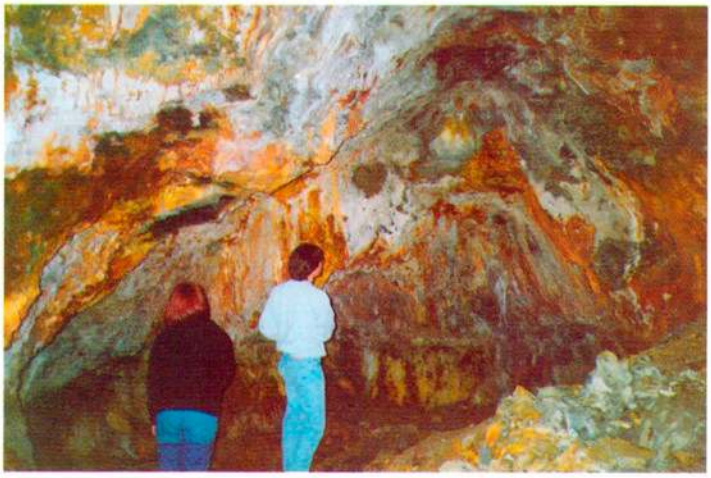

Hi entrem amb l'ajuda d'un llum de gas, fent passos curts i, muts, observem a banda i banda. El negre del carbó, el roig del ferro i el groc del sofre s'alternen fent dibuixos seguint els relleus de les roques. Els escassos cent metres recorreguts semblen quilòmetres. De cop i volta, la mina s'acaba en un cul-de-sac. Ens girem, però ja no veiem la sortida. Aquí tot és silenci. Per sortir hem de recular lentament fins que, de sobte, la llum de la sortida ens enlluerna la vista. Només hi hem trobat algun petit orifici amb aigua

que s'omple amb molta paciència, de gota en gota. No ens hem atrevit a considerar-ho com una font. Quan plogui més caldrà tornar a comprovar si aquí dins hi ha, potser, «la font de la Mina».

Un cop a fora, reprenem la nostra ruta cap a Santa Susanna. Malgrat fer una mica més de volta, decidim vorejar el turó de Plansaparera per on hi ha les fonts medicinals d'aigua rogenca de les quals ens parlaven els nostres avis: la font Ferrussa, la font del Ferro, la font Tosca i l'espectacular font del Sofre. Deixem la urbanització dels Refugis del Montseny i, en poca estona, ens trobem a la dreta del camí una masia ramadera coberta per una teulada a dues aigües: és Can Planell.

3 Font de Can Planell, 590 m.

Darrere la masia hi ha un pou i una bassa que s'omple d'un raget que refresca els que hi arriben assedegats. Aquest raig algú l'ha anomenat erròniament la font de Can Planell. L'aigua, però, no neix aquí sinó que ve canalitzada des de la font Borrell, que trobarem una mica més amunt.

No tenir aigua amb «denominació d'origen» no és cap motiu per fer-li un lleig. En bevem un glop. És bona, però encara no té el fort gust de ferro característic de les fonts del turó de Plansaparera. Per darrere de la masia seguim un petit corriol que, a l'ombra d'uns enormes roures, ens retorna a la pista forestal que seguirem amunt fins a trobar la tanca de la finca de Can Surell.

Fora de la casa, hi ha l'Àngel Rovira, el masover de la masia. Li preguntem per la font Ferrussa i ens confirma el que ja ens havien comentat al poble abans de pujar.

4 Font Ferrussa, 730 m. Quan es van urbanitzar els Refugis del Montseny es va fer passar un carrer per sobre la font i ja no existeix. Ignoro l'expressió que devem haver fet al confirmar-nos la decepcionant notícia, però com si es compadís de nosaltres l'Àngel ens deixa anar: «-De tota manera, si la voleu tastar encara se'n recull l'aigua que es canalitza fins a la cuina de Can Surell».

«-De debò podrem tastar l'aigua de la font Ferrussa?» Molt amablement ens convida a la casa. Entrem al barri de la masia. Damunt del portal dovellat una finestra del segon pis ens xiuxiueja el nom del seu constructor: «Ivan Surell, any 1103». A la cuina, prop d'una gran llar de foc, una aixeta presideix una pica empotrada a la paret. A l'obrir l'aixeta, en surt un fort raig d'aigua tèrbola gens cristal·lina. Mirem l'Àngel esperant un senyal que ens convidi a beure'n. Finalment, arriba un «beveu, beveu». El gust és fort, com si fos sang de tan ferrós que és. Sens dubte, l'esperit de la font Ferrussa encara és viu.

El ferro de la seva aigua estava indicat per combatre l'anèmia. Les mares i àvies no s'oblidaven mai de recordar a la canalla la necessitat de beure'n uns glops de tant en tant. Bons arguments que compensaven l'olor, el gust, i el color d'aquest fort xarop natural; un xarop que, si us plau per força, no s'oblidaven mai de prendre. L'alternativa en podia ser un altre de gust molt més agre: el xarop d'estopa. Amb la desaparició de la font Ferrussa, els vilamajorencs van perdre una font de salut que la casualitat va voler que, temps després, fos substituïda per la primera farmàcia del poble. És ben clar, abans no en calia.

Sortosament, la desaparició de la font Ferrussa no ha deixat desamparats els anèmics de la contrada. Altres vetes d'aigua travessen els jaciments de fer-ro que guarda el turó de Plansaparera. D'aquest petit turonet de 761 metres aferrat al turó de Sant Elies, encara en brollen fonts d'aigua rogenca. En visitarem dues que no són gaire lluny d'aquí: la font del Ferro i la font del Sofre.

Deixem Can Surell i prenem un camí que es desvia a l'esquerra cap al sot d'en Borrell. Després d'uns minuts de terreny planer la bassa d'en Borrell ens avisa que comença la pujada que ens deixa davant d'un gran toll d'aigua rogenca.

5 **Font del Ferro, 710 m.** El toll s'alimenta de dues fonts. Una d'elles és la font del Ferro. És preciosa. De la paret brolla el xarop d'anclusa que ha forjat, amb els anys, un reclau acolorit. Atesa la seva espectacularitat podria amb ple dret reivindicar el títol de «font més emblemàtica de Vilamajor»; però va cedir l'honor a la font Ferrussa. La seva timidesa va deixar que la seva germana gran acaparés tots els elogis, totes les poesies, totes les fontades, totes les visites... i esdevingués un conegut lloc de pelegrinatge. La gent va conèixer la font Ferrussa, tot un privilegi. Però va morir d'èxit. mentre la font del Ferro ha tingut la sort de no estar a peu de camí, d'amagar-se al bosc i saber ocultar-se. Ha viscut ignorada per tothom, ha sabut estar callada i, de moment, encara raja.

(...)

6 **Font Tosca, 710 m.** L'altra font que alimenta el toll és la font Tosca: un altre dels nombrosos intents de trobar el que la muntanya amaga. Una petita mina, mig ensorrada, d'escassos dos metres de profunditat, recull de gota en gota l'aigua d'una petita veta. Dins d'aquesta afòtica mina hi plou tot l'any i gràcies al tempir hi han crescut catifes verdes de molsa i plantes endògenes de llocs humits. Juntament amb el gran toll que alimenten, l'indret s'ha convertit en un petit oasi en aquesta part de soleia de muntanya on l'aigua escasseja. Prop d'aquí, uns trenta metres camí amunt, trobem una altra font rogenca: la font del Sofre.

7 Font del Sofre, 725 m. La van batejar així per les taques groguenques de les parets on neix. Però l'aigua no fa l'olor ofensiva d'ous podrits pròpia de les aigües sulfuroses. És la troballa d'una altra veta que travessa els jaciments de ferro de Plansaparera resultant-ne un broll d'aigua de gust semblant al de la font Ferrussa o de la font del Ferro. El sofre present és testimonial, com també ho és, la font, de la fal·lera per cercar i rebuscar un bé tan preuat com l'aigua. El resultat, però, ha estat una ferida que no s'ha acabat de tancar mai i, com una hemorràgia, el líquid rogenc tenyeix de vermell el terra per on passa.

El camí s'acaba aquí i ara cal tirar pel dret, enfilar-nos al marge i pujar muntanya amunt. A la part soleia de la muntanya, l'alzina s'adapta molt bé en aquest terra eixut, sec i polsós, esdevenint una manta contínua de color d'alzina. El verd més clar dels pins ja ha desaparegut gairebé en aquesta alçada. Qui més cofoi n'està, de la gran presència de l'alzina, és una gran colònia de senglars que amb l'afany de trobar totes i cadascuna de les glans del terra, ens ha deixat un sotabosc no gaire espès que ens permet pujar sense gaires esgarrinxades. Tanta és la fal·lera dels senglars per llaurar el terra que han desenterrat una antiga canalització de ceràmica ja en desús.

Tenim curiositat per esbrinar d'on provenia l'aigua que abans baixava per la canal. Una font, potser? És probable que, seguint la direcció de la canonada, trobem la resposta. I, en efecte, darrere d'unes alzines, sota el camí, apareix la font Borrell.

Font Borrell, 760 m. Alguna cosa deu tenir l'aigua que a tothom agrada. I, on escasseja, trobar-la esdevé una missió prioritària, una qüestió de supervivència. Quan apareix cal que es desplegui tota la diplomàcia per a la difícil tasca de repartir-la ja que té molts pretendents; tothom la desitja i ningú no se'n vol quedar sense.

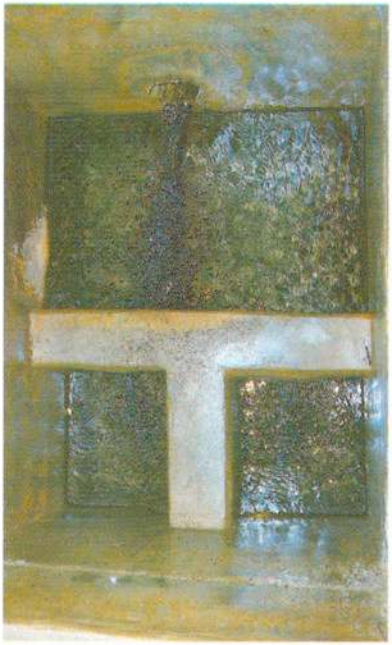

L'únic raig de la font havia d'abastir dos masos ramaders amb els corrals curulls de bestiar i els seus camps eixuts, desitjosos d'entollar-se, abeurar els grans ramats d'ovelles que pasturaven la muntanya i, posats a demanar, ajudar a tirar gola avall l'entrepà d'algun excursionista. L'enginy es va haver de posar a treballar. I de valent.

L'aspecte que presenta la font no és el d'un bucòlic racó de nimfes sinó un monument a la més estricta funcionalitat. Molts aspirants per a un sol raig. Sota la tapa de ferro el raig principal cau a un triple dipòsit. Allà el cabal de l'aigua es reparteix a parts iguals entre Can Surell i Can Planell. I, només si l'aigua no escasseja, un petit raig cau fora per omplir l'abeurador del bestiar silvestre.

Trobar-se en una cruïlla de camins ha convertit la font Borrell en una de les fonts més conegudes de la muntanya. És fàcil trobar-hi algun veí omplint les garrafes i s'ha erigit com a parada obligatòria camí dels aplecs de la contrada.

Amb la font Borrell deixem enrere el barri de Canyes i entrem al veïnat de Santa Susanna. Una cruïlla ens deixa dues opcions. El camí de l'esquerra, que no agafarem, ens portaria vorejant el serrat d'en Borrell fins al sot del Cortès. Nosaltres, però, seguim pista amunt. Al final de la pujada una castanyeda ens espera per donar-nos la benvinguda a la part obaga de la muntanya. Tot un canvi de paisatge!

9 Cruïlla dels Castanyers, 835 m.
La pista continua amunt cap a Sant Elies, però nosaltres ens desviem a la dreta per endinsar-nos camí avall cap a la baga del Terrer. A pocs metres trobem un gran castanyer, sens dubte indultat d'una forta i rigorosa podada, que ens indica un desapercebut caminet de desemboscar que baixa al sot de Can Bernat.

A finals d'octubre les castanyedes com aquesta s'omplien de recol·lectors de castanyes. Aquest fruit va esdevenir un ingredient bàsic en la dieta d'hivern de moltes masies de muntanya. Però amb l'arribada de la patata, la castanya va anar perdent pes en moltes cuines fins a ser relegada, avui, a omplir les típiques paperines de Tots Sants.

A mesura que baixem, observem que entre els castanyers verds destaca un ramat de troncs vermells de les sureres acabades d'esquilar, una de les poques tasques encara rendibles que té el bosc. Quan ja no pensàvem trobar ningú veiem que, del sot del torrent, en baixa un home amb una garrafa plena a cada mà.

10 Font de la Bassa, 680 m. És en Jordi de Can Bernat. Ve de la font que omple la bassa que fan servir per regar els horts de la casa. Un embut ens assenyala on és la font d'on en Jordi omple les garrafes. La font consta simplement d'una teula per recollir l'aigua que s'esmuny marge avall per anar al torrent. L'aigua és bona i pel que es veu en Jordi hi està d'acord, perquè les garrafes estan curulles.

L'acompanyem cap a Can Bernat on trobem, a l'hort del costat, el seu pare. Ens fixem, però, que la masia està enrunada. En Jordi ens comenta que és la casa on va néixer i ara de mica en mica l'estan reconstruint.

Treballar tot el dia netejant bosc és una feina solitària i quan apareix algú forçosament sorgeix la curiositat per saber el motiu de la seva visita. Al cap i a la fi, no és habitual trobar algú a baix del sot. Desvelem el motiu de la nostra presència preguntant per la font de Can Bernat.

11 Font de Can Bernat, 650 m. El pare d'en Jordi proposa al seu fill que ens l'ensenyi i el seguim fins a sota la casa. Del terra en surt una teula canalera però observem que la font està seca. Ni una gota. En Jordi ens comenta que «l'hivern passat encara treia aigua però va anar escassejant fins que es va acabar d'assecar del tot i la poca aigua que encara pugui tenir se la deuen beure tots aquests arbres que hi han nascut al voltant». No poder-se refiar d'aquesta font a l'hora de regar l'hort els ha fet decidir a recollir l'aigua del torrent que omple la bassa.

En Jordi ens pregunta cap on anem. «-A Santa Susanna». Ens mira fixament i ens diu: «-A peu? Ui! Dinareu tard perquè encara us queda una hora llarga». Com que ja tenim la gana feta ens acomiadem i seguim el camí.

12 Mas de Vallmanya, 640 m. Arribem a Vallmanya, una de les quatre masies que l'any 1413 (juntament amb la rectoria de Santa Susanna, Can Terrer i el Mas del Samont) formaven el veïnat de Santa Susanna de Vilamajor. Vallmanya, tot i això, ja surt documentada el 1190 quan el rei Alfons I va donar el mas a la Confraria de Cardedeu.

Girem a l'esquerra i seguim amunt cap a Can Terrer. La pujada no perdona i esperem que aparegui qualsevol excusa per a reposar. A peu de camí, l'excusa ens espera.

13 Font del Terrer, 740 m. La font del Terrer es va arranjar fa uns anys; sentim el so de l'aigua que s'escola per sota, però, del brollador, curiosament, no en raja res. És aleshores quan no ens podem estar de recordar les paraules d'en Jordi de Can Bernat. Amb cara de murri ens explicava: «De tota la vida, sempre que pujava per aquest camí m'aturava a la font i feia un glop. Però fa uns anys va venir «l'enginyer» i la va «arreglar». Sí que ha quedat molt maca però ja no raja».

Seguim enfilant-nos cap a Can Terrer, la masia que dóna nom a la font. Mentre pugem ens adonem que

hem trobat la font del Terrer bastant més avall d'on és la casa i ja sabem que l'aigua, tossuda, sempre vol anar avall. Com s'ho feien per tenir aigua? Regaven l'hort pujant galledes des d'aquí baix? Segurament no. Però sense pou i cap riera propera vol dir això que hi ha una altra font a Can Terrer? Després d'un revolt arribem a la masia i dubtem seriosament de trobar-hi algú per preguntar-ho.

14 Font Seca de Can Terrer, 790 m. La masia s'ha ensorrat. Només la paret de la façana queda dempeus com a últim testimoni d'una forma de viure que s'acaba. Ara la vella masia de Can Terrer, documentada el 1264, sembla que tingui la vista perduda a l'horitzó esperant, simplement, que arribi el dia escollit per defallir i desplomar-se a terra.

Ja que sembla que ningú no ens mostrarà on és la font, l'haurem de buscar nosaltres mateixos. Diuen que quan se'n busca una, és ella qui et crida, ja que si no no la trobaries. De vegades, només cal escoltar el crit del seu raig i, si no té la veu gaire forta, cal esperar que alguna falguera t'ajudi i delati l'afònica font. Aquest, però, no és el cas: al costat de la masia, al sot de llevant, neix de terra un tub de ceràmica. La font que desassedegava els de Can Terrer

s'ha assecat, s'ha cansat de plorar el seu oblit. Ara només calla. S'ha adonat que el seu món, aquell que durant segles i segles ha existit al Montseny, s'acaba. I la torba no saber quin nou món comença.

Diuen que el Montseny ja no alimenta els llenyataires, ni els pagesos, ni els pastors, ni els carboners, ni els miners, ni tampoc els traginers. El bosc i la muntanya ja no donen. Can Terrer no ha canviat i ja és a terra. Hi ha altres masies que han fet un pas endavant, sense saber si és per a bé o per a mal, però almenys encara estan dretes.

Vorejant el turó del Collell deixant la vall del Tordera a la nostra dreta, ens apareix la casa del Polell i, donant-nos la benvinguda, la seva font.

15 Font Nova del Polell, 760 m.

El Polell ha seguit un altre camí ben diferent del de Can Terrer. No s'ha resistit al canvi. Tot el contrari, ha canviat tant que gairebé no sembla la mateixa casa. Adquirida per la Diputació de Barcelona es va restaurar el 1983 per convertir-se en una escola de natura com un equipament del parc natural.

Amb la restauració es va agençar la

Font Nova del Polell. De ben segur, no té res a veure amb la vella. Ja no havia de refrescar els bots de cuir plens de vi dels bosquerols i llenyataires sinó les lleugeres cantimplores d'alumini dels excursionistes. Del broc de ferro, en queia un rajolí d'aigua que una pedra de pissarra ens deia que era «fresca i bona». Per a la gent que no està avesada als capricis de les fonts de muntanya és incomprensible que una font gosi assecar-se o rajar aigua sense clor. Seria una falta de respecte. Ara la font té deures i obligacions. Però, ai las!, no estava potabilitzada! I aquesta ofensa es va saldar arrencant la placa de pissarra i serrant-li el broc. Sense comentaris.

Santa Susanna ja és a la vora i decidim reprendre la nostra ruta. Al cap d'una estona trobem un prat. A mà dreta del camí, al fons del bosc, veiem una bassa que recull l'aigua d'una altra font.

16 **Font de Mas Joan, 760 m.** L'aigua d'aquesta font es condueix a la bassa prop de la casa de Mas Joan, una modesta masia ramadera situada dalt d'un prat d'herba rossejada pel sol que presideix l'esglesiola de Santa Susanna.

Antigament, cada onze d'agost, Mas Joan es convertia en fonda per un dia a disposició dels vilamajorencs que pujaven per l'aplec de Santa Susanna. Ara, adquirida per la Diputació, s'utilitza com a habitatge dels masovers del Polell. Una altra masia que també ha fet el pas endavant.

17 **Esglesiola de Santa Susanna de Vilamajor, 750 m.** Hem arribat ja al final de la nostra ruta i la petita església de Santa Susanna ens espera amb el turó de l'Home i al fons ens ofereix una privilegiada panoràmica. D'aspecte rústic i auster se'ns presenta com un petit edifici d'una sola nau culminada amb un absis rodó i flanquejada per capelles laterals de volta apuntada.

En destaca, com a element característic, el baixet i malmès campanar de quatre finestres d'arcs de mig punt al qual s'accedeix per una escala des de l'exterior. La piràmide de pedra que el culminava es va ensorrar i ha estat substituïda per quatre merlets, arrodonits als angles, fet que redueix sensiblement la seva alçada.

Ara, el campanar ja no hi veu a través dels arbres ni tampoc es deixa veure. Allunyat de les vies de comunicació, ni tan sols pot avisar els possibles visitants de la seva presència ja que de les quatre campanes que tenia ara només li'n queda una (que tampoc li serveix de gaire perquè ja fa anys que va marxar el capellà que la tocava).

La rectoria de l'extingida parròquia de Santa Susanna, com també ho han fet la majoria de les masies del voltant, s'ha enrunat. Queden lluny aquells anys en què Santa Susanna de Vilamajor va ser congratulada amb el títol de Carrer i Braç de la Reial Ciutat de Barcelona. Queden lluny aquells anys en què la muntanya donava tot el que tenia i estava ocupada per pagesos, pastors, llenyataires, traginers, peladors, pouaires, caçadors, picapedrers i miners.

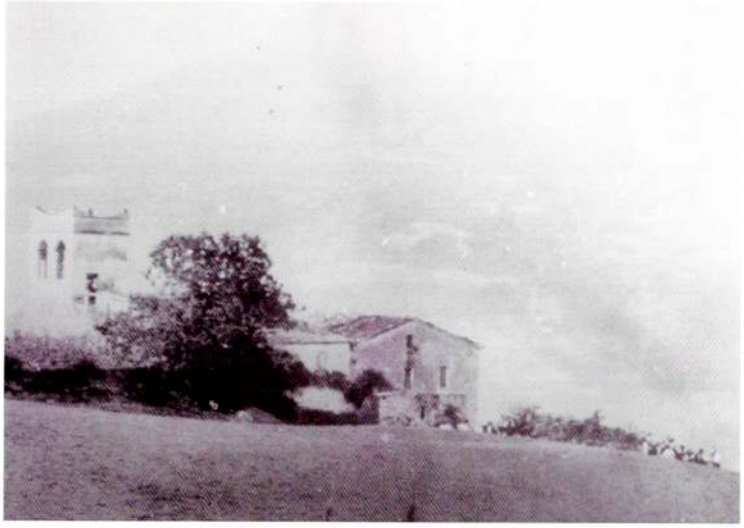

La muntanya ja ho ha donat tot i ara s'ha quedat sola. Tothom estima Santa Susanna però ja no s'hi queda ningú. Tothom marxa. Fa temps que els pics i les pales no treballen, però la muntanya encara sagna.

AGRAÏMENTS

A la Neus Puig, per ser-hi sempre i des del primer dia, i per després de molta paciència rellegint el text un munt de vegades, tenir la franquesa i la mà esquerra per indicar-me com millorar-lo. A en Guillem Pascual, per acompanyar-me a les sortides de camp i a qui considero coautor malgrat que ell opini el contrari. A en Macià Parés, per ser-me amic i donar-me un cop de mà quan el camí feia pujada. A l'Assun Jané, pels seus encertats suggeriments que em van permetre distingir quins eren els arbres que no em deixaven veure el bosc. Al meu pare, per deixar que m'aprofités dels seus anys d'experiència baixant pels pous de la contrada. A la meva mare i a la meva àvia per furgar en els seus records i compartir-los. Al besoncle Manolo Contreras, per obrir-me els ulls al món dels saurís. Als meus companys del Centre d'Estudis, la Susanna Martori, la Mercè Jordà, en Josep Maria Garcia i en Ferran Sarrià, per donar-me suport en tot moment. Als alcaldes Joan Icart i Joan Bruguera, al personal de l'Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor i, molt especialment, a en Josep Illa Icart, per donar-me tota la informació que requeria. A la Colla de Geganters i Grallers La Força, per deixar-me remenar els seus arxius. A en Víctor Danés i a la Maria Teresa Castelló del Bibliobús Montnegre, per prestigiar la professió de bibliotecari. A en Francesc Bardera, per mostrar-me, de grat, el seu arxiu fotogràfic, on vaig poder veure la desapareguda font Ferrussa. Al catedràtic i doctor Fructuós Mañà que amb les seves classes de Construcció a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona m'ha ensenyat que el terreny i l'aigua estan més relacionats del que em pensava. I, sobretot, als vilamajorencs que m'han obert les portes de casa seva per explicar-me el que no sabia. Moltíssimes gràcies a en Salvi Ferrer i a la Carme Sagarra de Can Duran, a en Pere i en Jordi Icart de Ca l'Albert, a en Lluís Àlvarez de Can Pau Nadal, a la Pepeta de Can Sunyer, a en Quim i la Provi de Can Noguera, a la Carmeta Illa de Can Safont, a en Josep i en Pere Pujol de Can Canal, a en Joan Bruguera i l'Anna Illa de Ca l'Anita, a en Josep Baró de Can Pujades, a la Montserrat Castanyer de Can Gras d'Avall i al seu marit, en Fransico Gras, que va morir mentre s'editava aquest quadern, a en Jordi Barenys de Can Gras d'Amunt, a en Sebastià Pou de Can Perera de Canyes, a en Quim López de Can Cortina, a l'Àngel Rovira de Can Surell, a en Fernando Illa de Can Planell, a la Jordan, en Greer i la Grinan Jarret de Can Parròquia, a la Carme Illa i la Montserrat Casademunt de Can Son i als Jordis de Can Bernat.

I a tu, si me n'he oblidat, espero que sàpigues perdonar-me. De totes maneres, gràcies.

BIBLIOGRAFIA

ARXÉ GÁLVEZ, Joaquim: «L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament antic.» *Monografies del Montseny*, número 5, Amics del Montseny, 1990.

AVENTÍN, Mercè: *Vilamajor. 872-1299. De la fi del sistema antic a la consolidació del feudalisme*. Editorial Ausa, 1990.

BALVEY PARÉS, Tomàs: *Memória sobre el agua de una fuente llamada Ferrusa de casa Sorell, territorio de Vilamajor.* Manuscrit. Reial Acadèmia de les Ciències i les Arts, 26 de febrer de 1837.

BENÍTEZ, Alberto: *Captaciones de aguas subterráneas, nuevos métodos de prospección y de cálculo de caudales*. Madrid, Dossat, 1972.

BOADA, Martí i ULLASTRES, Helena: *El massís del Montseny. Guia per visitar-lo*. Brau Columna edicions, 1998.

BONET GALOBART, Maria Àngels: *Un passeig per la cultura popular del Montseny. Records, tradicions, remeis, coneixement del medi*. Premi Joan Amades de Cultura Popular. Tarragona, Edicions El Mèdol, 2003.

CANYAMERES, Ferran: *El Vallès. Vigor i bellesa*. Premi P. Maspons i Camarasa 1959, Ed. Selecta, Barcelona, 1960.

COMAS DURAN, Pere: *Esglésies i ermites del Montseny i del seu entorn*. Casal de Cultura Dr. Daurella de Cardedeu. Copysa, 1994.

COMAS DURAN, Pere: *600 anys del Carreratge quan Vilamajor, Cardedeu, el Fou i Santa Susanna esdevingueren «Carrer de Barcelona»*. Casal de Cultura Dr. Daurella de Cardedeu. Copysa, 1984.

DACOSTA, J. M.: *Fonts naturals, 127 amagatalls de nimfes de l'Alt Empordà*. Brau edicions, 1997, Guies del patrimoni comarcal, número 7.

ESTIVILL, Lorenzo: *Montseny. Colección de la montaña y el mar.* Barcelona, Vellosa editor, 1944.

GARCIA, Josep Maria; HERRERO, Higini; JORDÀ, Mercè; MARTORI, Susanna i SARRIÀ, Ferran: *Postals.* Centre d'estudis de Sant Pere de Vilamajor, 2001, *Quaderns de Vilamajor*, volum 1.

LLOBET, Salvador: *El medi i la vida al Montseny.* Estudi geogràfic. Premi Menéndez y Pelayo 1945. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Granollers, 1990.

LÓPEZ CORTIJO, Joan i BOMBÍ, Antoni: *Les fonts de la vall de Santa Fe.* Impremta Anfruns, 1992.

LÓPEZ CORTIJO, Joan: «Pous de neu i de glaç del Montseny». *Monografies del Montseny,* número 7, Amics del Montseny, 1992.

LÓPEZ CORTIJO, Joan: «Topònims amb cua». *Monografies del Montseny,* número 12, Amics del Montseny, 1997.

LÓPEZ CORTIJO, Joan: «La tronca del Pujol i altres surgències intermitents». *Monografies del Montseny*, número 16, Amics del Montseny, 2001.

LÓPEZ CORTIJO, Joan: *El Montseny. Itineraris pel parc natural.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, Col·lecció guies del Centre Excursionista de Catalunya, número 10.

LÓPEZ CORTIJO, Joan: *Montseny 1. La Calma i el Matagalls. Guia excursionista.* Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català, editorial Montblanc-Martín, Barcelona, 1989.

GUTIÉRREZ PEREARNAU, Cèsar: *La Tordera. Perspectiva geograficohistòrica d'un riu. La Rectoria Vella.* Ajuntament de Sant Celoni, Imp. Pagès, 1999.

MARTÍ BONET, Josep Ma: «Un relieve de la diosa Artemis, hallado en Sant Pere de Vilamajor». *La Vanguardia*, 18 de gener de 1987.

MARTÍNEZ, J. i RUATO, P.: *Aguas subterráneas y aprovechamiento*. Sevilla, Artes Gráficas Gala, 1998.

MATEU SUBIRÀ, Joaquim: «Les fargues del Montseny». *Monografies del Montseny*, número 9, Amics del Montseny, 1994.

OSONA, Arthur: *Guia-itineraris de la regió del Montseny y Guillerías*. Barcelona, Estampa de F. Altés y Alabart, 1899.

PAGESPETIT BLANCAFORT, Lluís: *111 fonts del Montseny i molts indrets per descobrir*. Edicions Farell, 2003, Llibres de muntanya, número 5.

PARÉS PUNTAS, Anna: *Tots els refranys catalans. 25000 refranys d'arreu de les terres catalanes*. Barcelona, Edicions 62, 2001.

PIMIENTA, Jean: *La captación de aguas subterráneas*. Barcelona, Editores técnicos asociados, 1977.

POCH RUESTES, Josep: «La rectoria de Sant Pere de Vilamajor esdevé un centre d'art». *Monografies del Montseny*, número 9, Amics del Montseny, 1994.

PORTALS MARTÍ, Joan: «Ermitans a Sant Elies (1665-1906)». *Monografies del Montseny*, número 9, Amics del Montseny, 1994.

RAURELL SALVADOR, Judith: «Breu història dels forns de pega». *Monografies del Montseny*, número 9, Amics del Montseny, 1994.

SARRIÀ, Ferran: *Masies. El veïnat de Canyes*. Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, 2002. Quaderns de Vilamajor, volum 2.

ZAMORA ESCALA, Jaume: «Els molins fariners de Viladrau (I)». *Monografies del Montseny*, número 9, Amics del Montseny, 1994.

ZAMORA ESCALA, Jaume: «Els últims llops del Montseny». *Monografies del Montseny,* número 12, Amics del Montseny, 1997.

AA.VV.: «Les fonts: evolució a través del temps». *Revista Cultural La Força*, número 2. Sant Pere de Vilamajor, Grup La Força, 1989.

AA.VV.: *Libro blanco de las aguas subterráneas*. Madrid, Ministerio de Obras Públicas, Transportes i Medio Ambiente, Ed. Egraf, 1994.

AA.VV.: *El agua en España*. Madrid, Instituto de Ingeniería de España, Artes Gráficas MV, 1991.

AA.VV.: *Els rius i la vegetació*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, Geografia General dels Països Catalans, volum. 2.

AA.VV.: *Medi Ambient i tecnologia*. Barcelona, Edicions de la Univesitat Politècnica de Catalunya, 1998.

AA.VV.: *Fiesta Mayor 1967. Programa i recull d'història local.* Comissió de Festes. Sant Pere de Vilamajor, 1967.

AA.VV.: *Guia de Santa Maria de Palautordera*. Grup d'Estudis Palauencs, juliol 1984.

AA.VV.: *Guies dels Parcs. Parc Natural del Montseny, reserva de la biosfera. Volum 1*. Diputació de Barcelona, 2000.

AA.VV.: *II Trobada d'estudiosos del Montseny.* Barcelona: Diputació de Barcelona, 1989.

AA.VV.: *III i IV Trobades d'estudiosos del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Creacions Gráfiques Canigó, 1999.

AA.VV.: *V Trobada d'estudiosos del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Aleu, 2002.

CARTOGRAFIA

ALMERA, Jaume, *Mapa geològic i topogràfic de la província de Barcelona, regió cinquena o del Montseny, Vallès i litoral.* Mapa geològic i topogràfic 1:40000. Barcelona, 1913.

BACHS, Jacint (arquitecte municipal), *Plano de Ordenación, número 0, Zona sur del término municipal. Mapa topogràfic 1:5000. Sant Pere de Vilamajor:* Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, 1986.

BACHS, Jacint (arquitecte municipal), *Plano de Ordenación, núm. 1, Zona norte del término municipal. Mapa topogràfic 1:5000. Sant Pere de Vilamajor:* Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, 1986.

Mapa geològic de Catalunya. Mapa geològic 1:250000. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 2002.

Montseny. Parc Natural. Mapa topogràfic 1:25000. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Parcs Naturals, 1994.

Proyecto de fuente y lavaderos públicos en San Pedro de Vilamajor. Plànol d'emplaçament 1:500 i plantes i seccions 1:50. Font dels Lladoners. Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor (arquitecte municipal), 1958.

Plànol-guia del terme i nuclis de Sant Pere de Vilamajor. Mapa esquemàtic d'equipaments i serveis, vies principals i nomenclàtor, s/e. Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, 2002.

Centre d'estudis de Sant Pere de Vilamajor

Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor

Diputació de Barcelona
Servei del Patrimoni Arquitectònic Local